

DIFERENCIACE LITERATURY V OBDOBÍ NÁSTUPU DĚLNICKÉHO HNUTÍ

Růst napětí uvnitř národní společnosti

V sedmdesátých letech měnila se zdatelně celková náplň českého společenského života. Předcházející desetiletí, počínající obnovením konstituce, vyznačovala radostná atmosféra. Převládala v něm důvěra, že český národ dosáhne prostřednictvím parlamentu a pomocí politických akcí spravedlivě požadovaných národních i demokratických práv. Převažoval názor, že nejspíš cestu k dosažení vytčených cílů poskytne národní jednota, spojující zájmy všech vrstev a tříd národní společnosti a podřizující se hlediskům celonárodním. Nálada prosycená nadějemi udržovala se v střídajících se přílivech a odlivech po celá šedesátá léta, i když se stále zřetelněji projevovaly protichůdné zájmy různých společenských vrstev a tříd. Tento proces růstu napětí uvnitř národní společnosti, ovlivňovaný jednotlivými etapami národně osvobozovacího zápasu, tvořil pak hlavní rámec dalšího období našeho literárního vývoje. Literatura nesená úsilím o demokratické přetvoření společnosti stávala se od sedmdesátých let uměleckým odrazem vyhrcojících se rozporů soudobé společnosti.

V průběhu tohoto desetiletí byla v českých zemích v podstatě dovršena průmyslová revoluce. Založení Živnostenské banky (1869) a otevření pražské burzy (1871) je vnějším výrazem této změny. Zároveň se upevnilo vedoucí politické postavení české buržoazie. Tato třída, zprvu v politických akcích opatrná a obracející se s určitým porozuměním i k požadavkům lidu, nabývala sebedůvěry stejně rychle jako sílila její hospodářská moc a její zájmy se vyhranovaly v protikladu k lidovým vrstvám národa. Cítila většinou česky, neboť jí národní zápas mohl sloužit v konkurenčním boji s německým kapitálem. Její politická praxe dostávala se však v této době do krize, která se pak vlekla až do konce století. Když byly zamítnuty tzv. fundamentální články, které měly posílit autonomní postavení českých zemí v Rakousku, když padla Hohenwartova vláda, jež slibovala uzavřít s Čechy dohodu, ukázalo se zjevně, že dosavadní státoprávní zápas zkrachoval a že orientace české politiky neodpovídá skutečným národním potřebám. Po opadnutí revolučních vln z doby

lidových táborů převládlo zklamání nad současným stavem národního života a nejistota o jeho budoucnosti.

S novou naléhavostí se vynořovaly otázky, jak má česká politika postupovat ve státoprávním zápase. Myšlenky radikální demokracie, které v šedesátých letech ještě silně ovlivňovaly politický kvas i směřování literatury, neměly už v sedmdesátých letech své mluvčí. V emigraci žijící JOSEF VÁCLAV FRIČ, který vlastně jediný zůstal činný, ztrácel kontakt s domácím prostředím, jeho vliv slábl a on sám propadal skeptickým náladám. V politickém životě českém vládla zcela neomezeně „národní strana“ a právě otázka, jakým směrem má nadále vést státoprávní zápas, přispěla výrazně k rozlišení dvou základních tendencí uvnitř této strany. Do popředí pozornosti se dostala diskuse o tom, zda mají čeští politikové obeslat sněm. Pasivní odpor, který vyjadřoval protest proti národnostnímu útisku a proti nespravedlivému postupu ze strany rakouské vlády, nevedl k pozitivním výsledkům. Proto se ozývaly čím dál důrazněji hlasy zdůvodňující prospěšnost obeslání sněmu a potřeby takové politiky, která by postupovala rázněji proti šlechtickým a klerikálním tendencím. Požadavek skoncovat s trpným odporem vyhlášoval ALFONS ŠŤASTNÝ v brožuře *O doplnění našeho národního programu* (1872); zdůrazňoval jej EMANUEL TONNER, vystupující zároveň proti autoritářství staročeských vůdců, kteří si osobovali právo diktovat směr celé národní politiky (*Slovo o potřebě, abychom zanechali politiky nečinnosti*, 1873); nejpodrobněji pak celou otázku rozváděl EDVARD GRÉGR, formulující už samostatný, od Riegrova křídla odlišný program politický (*K objasnění našich domácích sporů*, 1874). Takovéto hlasy, vystupující zároveň energicky proti spojení se šlechtou i proti vlivu církve a vyhlášující bojovně demokratická hesla, získávaly si značné sympatie v širokých vrstvách zejména maloburžoazních a drobného rolnictva. Hlavním orgánem této skupiny byly *Národní listy*, řízené JULIEM GRÉGREM. Naproti tomu vůdcové české politiky, představující právě konzervativní křídlo, setrvali tvrdě na její dosavadní praxi. V důsledku platného volebního systému si udržovali ještě silnou politickou moc, i když jejich skutečný společenský vliv byl mnohem slabší než vliv mladočechů. Ovšem i uvnitř tohoto politického proudu probíhal boj o vedení, zejména mezi F. L. RIEGREM a J. S. SKREJŠOVSKÝM, rozhodnutý nakonec ve prospěch Riegrův. Tribunou staročechů byl časopis *Pokrok* a katolicky silně orientovaný *Čech*.

Rozdílný názor na postup ve státoprávním zápase, který se projevoval patrnými příznaky už od událostí kolem polské revoluce 1863, nevedl tentokrát již jen k žurnalistickým bojům, nýbrž k vytvoření dvou samostatných stran. Mladočeský směr se politicky osamostatnil jako „národní strana svobodomyšlná“, která programově požadovala uskutečnění občanské rovnosti, rozšíření samosprávy a přechod od pasivního odporu k odporu činnému. Toto politické rozdvojení české buržoazní politiky v polovině sedmdesátých

let dalo tedy i vnější výraz skutečnosti patrné už od let šedesátých, že český státoprávní program, vyjadřující kompromis se šlechtou, jen předstírá jednotu národních zájmů.

Následkem rozkolísaných poměrů uvnitř české buržoazie představoval tehdejší politický život konglomerát skupin, názorů a osobností, které se různě spojovaly a stavěly proti sobě, vyhlašovaly různé požadavky, potýkaly se a střetaly v skandálních a osobních aférách. Ve veřejném životě propukaly spory sledující často osobní cíle, v novinách se ozývala velká slova a prázdné fráze, byly proklamovány úmysly, které neuzrály k činům. Prohlubovala se propast mezi politickým vedením a mezi masami národa. Stupňovaly se národnostní třenice podporované Taaffovou politikou, usilující rozdělit všechny opoziční síly. Odtud pramenilo ovzduší napětí a tísně, rozčarování a znechucení, všeobecně pocítované a zasahující i celou oblast kulturní.

Samo politické rozdvojení české buržoazie však nebylo hlavním činitelem, který vtiskoval charakter současnému společenskému dění. Nejdůležitější skutečností tohoto období je růst dělnictva a rozmach dělnického hnutí, které postupně dospělo k založení samostatné strany sociálně demokratické (1878). Významnou událostí bylo oddělení dělnického tisku od mladočeské politiky. Prvním krokem k tomu bylo, když se J. B. ПЕЦКА ujal řízení *Dělnických listů* (1872). Tento obrat byl sice jen dočasný (trval do roku 1874), avšak počátek byl již učiněn a dělnické hnutí pokračovalo na své nezadržitelné cestě. J. B. Pecka vedl hned list nový, *Budoucnost* (od r. 1874), jako sociálně politický časopis pro pracující lid a zdůrazňoval v něm požadavek vytvoření samostatné dělnické politické strany. Když pak roku 1878 došlo na svato-markétském sjezdu k založení Československé sociálně demokratické strany dělnické, mělo toto hnutí k dispozici již tři listy, neboť kromě *Budoucnosti*, jejímž redaktorem se stal LADISLAV ZÁPOTOCKÝ, a kromě organizačního a agitačně zaměřeného časopisu *Organizace* (od r. 1878) byly obnoveny *Dělnické listy* (1877) pod redakcí Peckovou. Tyto časopisy, k nimž přibývaly další a jejichž názvy se proměňovaly, představovaly první kroky našeho dělnického hnutí a jeho hledání samostatné revoluční cesty.

Dělnické hnutí bylo teprve v počátcích. Projevovaly se v něm i sklony k anarchismu i lassalovské tendence. Avšak už svou existencí ovlivňovalo podstatně celé společenské dění. Zatímco v šedesátých letech byly nejvýraznějším projevem veřejného života národní manifestace, celonárodní slavnosti a později masové tábory lidu, vyhlašující státoprávní požadavky, příznačným projevem následujícího období byly dělnické stávky odrážející očividně přeskupování třídních sil, jež se dalo jako důsledek ekonomické přeměny. Je tomu tak nejen ve světovém měřítku, kde byla nová doba poznamenána především bojem proletariátu v Pařížské komuně, ale i v české společnosti. Významnou událostí, která otrásla svědomím mnoha našich spisovatelů, byla svárovská

stávka (1870), signalizující u nás počátek rozmachu dělnického hnutí a otevřených bojů proletariátu proti kapitalistům; Neruda na ni reagoval myšlenkou, že se tu vynořuje otázka, která bude muset být řešena „snad pokojně, snad krvavě“.

Jaké bylo postavení soudobé literatury v této složité, hospodářsky i politicky změněné situaci? Literatura se ocitla v poměrech daleko méně přehledných. Česká buržoazie vyvíjela nyní, když se cítila dosti silná hospodářsky i politicky, na literaturu silný tlak. Chtěla, aby odpovídala jejímu světovému názoru, jejím společenským ambicím a jejímu vkusu. Avšak tento tlak se neshodoval s dosavadním směřováním české literatury a spisovatelé, pokud se snaží důsledně sledovat demokratické ideály, postupně se od buržoazie distancují.

Sedmdesátá léta poskytují mnoho příkladů nepochopení a bezohledného vztahu vedoucích představitelů buržoazie vůči umění a umělcům. Nejvlivnější český žurnalista JAN NERUDA ztrácí například přičiněním Julia Grégra vliv v novinách a trpce pocituje, že je odsouván na vedlejší kolej. Také JAKUB ARBES, který proslul svými odvážnými polemikami a který informoval čtenáře s porozuměním o Pařížské komuně, překáží Grégrovi svými radikálními názory a musí opustit redakci Národních listů. Je známa řada výroků Grégrových a Riegrových o čelných představitelích naší kultury a o jejich mistrovských dílech, které svědčí o velké necitlivosti k umění.

Zároveň se buržoazie snaží znovu vyložit a zdůvodnit svůj kompromisní politický program revizí bojových národních tradic. Vedou se prudké polemiky klerikálního katolického tisku proti všemu svobodomyšlnému a demokratickému. Množí se útoky proti husitské tradici, vrcholící pozdějším známým výrokem hraběte K. Schwarzenberga, že husité byli bandou lupičů a žhářů. Opakují se snahy znovu vyložit novější tradice, zejména rok 1848. Příznačným projevem této tendence stalo se obsáhlé memoárové dílo JAKUBA MALÉHO *Naše znovuzrození* (1880—1884), rozvláčně rozbírající politický a kulturní vývoj od obrození, obnovující výpady proti odpůrcům i proti mladé literární generaci, opakující výtky kosmopolitismu a nenárodnosti. Protiváhou proti tomuto zkreslujícímu výkladu, pojatému z konzervativního stanoviska, staly se *Paměti* (1886—1887) JOSEFA VÁCLAVA FRIČE, které podávají svědectví o Fričově rušném osobním životě, o jeho názorech literárních i politických. Představují řadu známých osobností českých, slovenských i cizích. Zejména pak líčí podrobně události roku 1848, jak je Frič prožíval a posuzoval, i nástup nové literatury v letech padesátých. Fričův výklad událostí a jeho radikálně demokratické hledisko činilo z knihy nejen cenný dokument, ale bylo i účinným polemickým nástrojem proti konzervativnímu výkladu počátků nového národního vývoje.

Období důvěry v politické vedení národního zápasu, období nadějí

v brzké uskutečnění demokratických ideálů bylo tedy pomalu vystřídáno nejistotou a pochybnostmi. A právě za těchto nevýhodných a rozporuplných okolností připadalo literatuře v národním životě zvláště významné místo. Bylo to podmíněno i tím, že se díla spisovatelů stávala mnohem více než politické projevy a akce výrazem skutečných bytostných zájmů lidu. Hlavní snahou literatury bylo přispívat k hledání východiska ze současných rozporů a nepříznivého stavu a k nalezení takové ideové a společenské orientace, která by vedla k uskutečnění stále živých ideálů. Literární tvorba rozbíhala se ovšem k tomuto cíli různými směry a sledovala rozmanité, i protichůdné umělecké možnosti v spleťtém střetání uměleckých osobností, generací a tendencí.

Rozrůžňování společenských funkcí literatury

Literární dění v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století představuje ve srovnání s předchozím vývojový úsek složitější a mnohotvárnější. Dosavadní snaha spisovatelů neztratit pozitivní vliv na rozvoj národní společnosti setkává se tu se stále silněji se ozývajícími pocity zklamání a osamocení jedince v soudobém světě. Obavy o to, aby literatura neztratila svůj národní charakter, mísí se tu s programově hlásanou snahou přiblížit se úrovni a tendencím současné literatury evropské. Úsilí pojímat literaturu jako výchovný prostředek sloužící mravní nápravě společnosti střetává se s důrazně proklamovaným požadavkem dát tvorbě neomezovanou životní pravdivost, aby byla schopna vyjadřovat bezprostředně a nezkrasleně problémy a tužby soudobého člověka i jeho subjektivně pocíťované společenské postavení. Cesty tvorby, která chtěla být doplňkem měšťáckého životního stylu, rozcházejí se s tvorbou orientovanou na nejšířší čtenářské kruhy. To vše je důsledkem historické skutečnosti, dozrávajícího stavu, kdy se umění osamostatňuje jako zvláštní útvar od ostatních složek života.

Kořeny procesu, jenž tu nabýval zřetelných obrysů, vyrůstají ze společenské situace, která se dala do prudkého pohybu po roce 1848. Už generace almanachu Máj pojímala úlohu literatury v životě nově, přihlížela nejen k národnímu zápasu, nýbrž i k otázkám sociálním, jak je s sebou nesl vývoj kapitalistických společenských vztahů. Průběh průmyslové revoluce a upevňování kapitalistické společnosti, třídní přesuny naznačující blízké společenské otřesy, to byly základní podmínky, které ovlivňovaly náplň i směřování tehdejší literatury. Nová tvorba rostla z odlišných životních pocitů, z odlišné sociální základny i z jiných myšlenkových impulsů. Roku 1878 znovu opakoval a vysvětloval Jan Neruda změněný smysl soudobé české literatury: „Žádný národ nemůže se stavět více na stanovisko úplně izolované od ostatního

lidstva, také ne národ český, a co celý národ činiti smí, ano musí, mělo by být právě básníkovi, člověku myšlének nejvolnějších, orlích, přímo zabráněno? Jen on by měl při předmětech básní svých volit úzkostlivě, obmezeně? Básník pje to, co mu duši roznítilo a pje-li to krásně, umělecky, činí tak vždy a vždy na veliký prospěch českého ducha, českého písemnictví vůbec. Toť je stanovisko a význam moderní poezie české, jak jsme ji zahájili v letech padesátých, stanovisko všech moderních národů, a jen ten může být proti volnosti myšlének, kohož kruh myšlénkový je vůbec obmezen. Však on se moderním směrem tím neztratí nám básník ani jeden, přibíráním lidskosti neutrpěla českost ani nejmenší ztráty a všechny po dvacet let vyslovované obavy ukázaly se co směšně malicherné, často i zlomyslné a právě o těch, jichž českost byla brána co nejvíce v pochybnost, tvrdí se již dnes, že jsou skrz na skrz čeští.* Tedy uvolnit cestu pro uměleckou tvorbu, dát literatuře možnost, aby se inspirovala vším, s čím se setkává ve skutečnosti, aby se rozběhla různými směry, v tom je smysl Nerudových slov.

Už na první pohled objevuje se v literatuře lumírovského období mnohem více uměleckých tendencí, tvůrčích osobností i generací. Avšak ani podle časopisů, ani jen podle generační příslušnosti autorů, ani podle toho, k jakému programu se přihlašovali, nelze vést čáru, která by rozdělila umělecky životnou literaturu od přežívající, epigonské a bezcenné tvorby. Vůči literatuře uplatňovalo se mnoho zájmů daných rozličným vkusem a odlišnými společenskými názory. Různě zaměřené časopisy a edice, širší styk s cizími literaturami, spory a hádky časopisů i jednotlivých spisovatelů, podstatné i nedůležité rozpory, které vystupovaly na povrch, střetání tendencí a uměleckých koncepcí jsou toho dokladem. Mnohostranné napětí a krystalizace literární tvorby, zrcadlící novou společenskou situaci, vyjadřovaly zřetelně rozrůžňování společenských funkcí literatury. K procesu diferenciaci docházelo ovšem už dříve. Avšak jednotlivé funkce literatury objevovaly se spíše nerozvinutě nebo postupně. Například v třicátých letech, když se objevilo dílo Máchovo, znamenalo jen ojedinělý projev úsilí vystihnout prostřednictvím romantického uměleckého obrazu vnitřní situaci jedince. Literatura druhé poloviny devatenáctého století a zejména od sedmdesátých let představuje však už poměrně hotový, složitě diferencovaný organismus, v němž se jednotlivé funkce literární tvorby uplatňují vedle sebe, složitě se proplétají a křížují jako protikladné síly. Teprve jejich celek, jejich napětí poskytuje odpovídající obraz soudobé literatury a dovoluje nezúženě charakterizovat její pokrokové směřování, různé stezky jejího zvládnání problémů soudobého života i její umělecké hodnoty.

Působivého společenského dosahu nabývala díla, která byla chápána

---

* Z recenze Vrchlického sbírky *Duch a svět*, NL 16, ledna 1878.

jako prostředek poznání života, jako umělecký obraz jeho objektivní tvárnosti. Čím je společnost pokročilejší, čím je buržoazie hospodářsky vyspělejší, tím ostřeji vystupuje do popředí sociální otázka. A literatura, která nezavírala oči před realitou světa a v níž od padesátých let sílila poznávací funkce, plnila důležitou úlohu tím, že přispívala k prohlubování sociální vnímavosti, k porozumění pro sociální otázky a ke vzrůstu smyslu pro společenskou spravedlnost. Stupňuje se požadavek přímého pozorování prostředí v jeho krajové nebo sociální specifitě. Podtrhuje se analytické zaměření, které umožňuje autorovi pochopit vztahy lidí a jejich ústřední životní problémy. Rozšiřuje se reflexivní stránka soudobé literatury a stupňuje se význam realistického detailu. Přitom se ovšem literatura takto zaměřená rozbíhala dvojitým směrem. Za prvé k žánrovým obrázkům určitých vymezených úseků skutečnosti. Jestliže spisovatel buď svým talentem, nebo svými osobními zkušenostmi a svým světovým názorem nestačil na to, aby pochopil a zobrazil život celistvě, jestliže se omezoval na náhodně vybranou a kreslenou realitu, nemohl dospět dále než k jednotlivým postřehům, k detailům nebo k líčení figurek; zobrazovaná skutečnost nebyla v těchto případech uměleckým ztvárněním zhodnocena ani sjednocena a prolnta myšlenkou. Druhý směr usiloval o postižení podstaty zobrazované skutečnosti. Předpokladem takového uměleckého zobecnění je schopnost ukázat realitu v typických obrazech, nejen v nahodilých, byť ze skutečnosti věrně obkreslených vnějších příznacích; typizovat ji na základě hlubokého poznání a pomocí tvořivé fantazie. Poznání a pozorování života, tříbení smyslu pro současnost a novost jevů, snaha o typické zobrazení skutečnosti — to byly základní tendence, které formulovány v teoretických požadavcích a konkretizovány v literární tvorbě vytvářely základní rysy a předpoklady realismu v naší literatuře. Tím se prohlubovala její schopnost pravdivě zobrazit vše, co spisovatel sám poznal, a ukázat lidský charakter i jednání v mnohostranných souvislostech dobových a společenských.

Vedle snahy poznat a umělecky vyjádřit celou bohatost objektivní společenské skutečnosti vystupuje v literatuře od sedmdesátých let s novou aktuálností potřeba vyslovit rozkolísané pocity jedince, jeho nové postavení v životě, jeho vnitřní situaci. Ve chvílích společenských přesunů, ve víru rychlým tempem se měnícího vnějšího prostředí a společenské struktury vynořuje se opětovně se zvláštní naléhavostí nutnost vystihnout v přesných odstínech proměnu citového i smyslového ustrojení soudobého člověka, dobovou společenskou náladu a atmosféru. Umělec cítí se tísněn nepoznanými zákony života a drcen rozpory, které nemá sílu sám odstranit, které ho zraňují. Literatura, a z ní zvláště lyrika, stává se tak výrazem subjektivně prožívaného vztahu jedince k různým stránkám života. Stává se výrazem silícího osamocení i protestu básníka proti vzájemnému neporozumění lidí, proti společnosti, která znehodnocuje ušlechtilé lidské city a vztahy. Vytvářejí se tak zároveň

předpoklady k tomu, aby se umělec mohl emancipovat od buržoazní společnosti. Připomeňme tu jen Nerudovy Prosté motivy, některé tóny lyriky Sládkovy a Vrchlického nebo smysl díla Zeyerova.

Od obrození přikládala se u nás zvláštní důležitost tomu, aby básník vystupoval jako přední mluvčí národních snah a tužeb a aby tak pomáhal formovat společenské ideály. Zdůrazňování tohoto exponovaného a odpovědného postavení básníka souviselo s národnostní situací české společnosti, které se stále nedostávalo forem a institucí potřebných pro plný svébytný národní rozvoj. V sedmdesátých letech tato funkce básníkova vystupovala znovu do popředí, neboť se poezii přikládala schopnost být národnímu a společenskému pokroku tím, čím se mu nestalo politické vedení. Básník se stával v očích společnosti i ve vlastních svých očích „věštcem“ nebo „pěvcem“ národních bolestí a nadějí, citů a myšlenek. Vyhraňovala se představa básníka, který se podílí na řešení politických, sociálních i mravních problémů společnosti. Vynikala tím jeho nesmírná odpovědnost. Žádalo se na něm, aby zastupoval národní kulturu i před světem, což předpokládalo osvojení vytríbené, elegantní formy i zvládnutí široké rozlohy myšlenek i látek. Důsledkem toho však rovněž bylo vystavení vedoucích básníků stupňovanému tlaku vládnoucích vrstev soudobé národní společnosti, které si činily nárok na jejich poezii, přitahovaly je ke svému světu přejíce si, aby vyjadřovali rostoucí sebevědomí buržoazie a její pocit sebeuspokojení. Toto postavení literatury, několikastranný tlak na básníky způsoboval rozpornost jejich osobností i jejich tvorby. Dva velcí představitelé české poezie Sv. Čech a Jar. Vrchlický jsou toho dokladem. Splňovali úkol vyjadřovat sílu národa, jeho hrdost i jeho kulturní svébytnost. Určitými stránkami svého díla stávali se však zároveň reprezentanty životního stylu a myšlenkového světa oficiální společnosti. Důsledkem byl idealizující vztah k realitě, jistý konformismus a ideová nedůslednost jejich díla.

Nejnápadněji provázal sociální konformismus výchovnou funkci umění. Literatura byla posuzována i z toho hlediska, nakolik pomáhala k nápravě a zušlechtění morálních vlastností soudobého člověka. Nejvýraznějším hlasatelem tohoto zaměření byl v sedmdesátých letech časopis Osvěta. V jeho pojetí se však společenská platnost literatury značně zužovala. Nebyla pojmána jako přetvářející síla, nýbrž jako nástroj sledující apriorně dané představy a mířící k abstraktnímu pojetí života. Myšlenka byla nadřazována skutečnosti, což v teorii i praxi autorů přimykajících se k tendencím Osvěty vedlo k nezdaru. Především k nezdaru uměleckému, neboť v románech ze soudobé společnosti i v dílech zpracovávajících historické látky ztrácel obraz života plastičnost, byl plochý a nudný. Ideová představa sledovaná Osvětou zkreslovala skutečnou podobu života. Absolutizování výchovného úkolu literatury vedlo dále k tomu, že byl odmítán každý záporný jev jen proto, aby snad

nepůsobil negativně. Poznávací hodnota takových děl se rozplývala v povšechných ideových konstrukcích a tím trpěla jejich pravdivost. Záměr přeměňovat společnost ústil tak v podstatě v sociálním konformismu, v idealizování přítomného nebo minulého stavu. Místo přetvářející úlohy nastupovala obhajoba daného stavu společenských vztahů. Objektivním třídním podkladem byl tu oportunistus vedoucích vrstev společnosti, víra v možnost uvádět skutečnost v soulad s ideály beze změny této skutečnosti. Z opačného základu, z rezignace na přeměnu společenského vědomí vyplývalo přečeňování zábavného úkolu literatury. Soudilo se, že zábavná stránka (např. na divadle) pomůže získávat širší čtenářskou základnu. Většinou však zábavnost byla důsledkem přizpůsobení se průměrnému vkusu obecnstva a rostla z maloměšťáckého nazírání.

Zřetel k výchově i k zábavě jsou ovšem stálými součástmi literatury, i když se proměňuje jejich konkrétní tvárnost a obsah. Pro sedmdesátá léta je však příznačný vznik konvenční literatury pro buržoazního nebo pro tzv. „lidového“ čtenáře, zrod literatury, která nesledovala vážné umělecké cíle, nýbrž byla vypočtena na to, aby hověla úzkému myšlenkovému obzoru a nevytříbenému vkusu čtenářů, aby utvrzovala názor o neproměnnosti panujícího společenského řádu. Tomu sloužila únikově pojatá vyprávění z cizích prostředí stejně jako příběhy plné vymyšlené ušlechtilosti nebo barvitého dobrodružství. Avšak v protikladu k této literatuře, která vznikala, aby ve svých důsledcích sloužila vládnoucí třídě, začínaly vycházet na stránkách dělnického tisku práce vychovávající už čtenáře k třídnímu proletářskému vědomí.

Jakmile se dělnické hnutí začínalo rozbíhat ke svým prvním krokům, objevovaly se i první pokusy pochopit úlohu literatury ve vztahu k potřebám tohoto hnutí a dělnické třídy vůbec. Vedle veršů najdou se v dělnických listech polemiky, poznámky i první úvahy týkající se zásadních kulturních otázek. Prosvítá z nich důrazný požadavek získat i kulturu pro výchovu lidu v socialistických idejích. Učinit z ní nástroj, který by působil proti vlivu školy a společnosti, proti nacionalistickým a náboženským představám a rozšiřoval pravdivé poznatky o společnosti a o životě. Výkladu těchto otázek věnovala pozornost brožura LADISLAVA ZÁPOTOCKÉHO (1852—1916) *O vzdělání lidu* (1876). Autor v ní přehledně sledoval, jak vedle škol, spolků a časopisů může přispívat ke skutečnému vzdělání lidu i literatura a divadlo. Rozvíjel myšlenku, že je povinností literatury vyjadřovat pokrokové myšlenky své doby; poukazyval na to, jak neblaze působí brakové romány a hry, které jsou nabízeny lidovému čtenáři. Načrtával tím první obrysy kulturního programu dělnického hnutí, a to s plným vědomím toho, že rozhodující podmínkou, která otevře přístup lidu k umění, je přeměna společenského řádu.

Ze stejné myšlenky vycházel v svém článku *Umění a socialismus* (v *Dělnic-*

kých listech 1880) JOSEF BOLESлав PECKA. Stať vyplynula z potřeby vyvracet předsudky šířící se o tom, že socialismus, vláda dělnictva vedly by k zániku veškeré lidské kultury. Pecka chtěl vyložit společenskou úlohu umění ve své době. Ukazoval, jak socialismus změnil smysl umělecké tvorby, neboť prvním požadavkem, s nímž přichází, je, že umění musí být vytvářeno pro lid a že musí mít na mysli jeho skutečné zájmy. Směřuje k závěru, že jen změna hmotných poměrů lidu umožní vytvořit umění, které by se neomezovalo na úzkou kulturní vrstvu, ale které by bylo pro všechny a mělo na zřeteli záliby a zájmy lidu, napsal: „Pravda jest, že socialismus v první řadě tělesné ulehčení většiny lidstva žádá, ale není pravdou, že jen to a nic jiného žádá. Že člověk musí nasycen býti, že musí býti přiměřeně oblečen, než na dílech uměleckých svého ukojení dosáhne, z toho následuje, že socialismus na umění sahat nemíní, poněvadž jeho největším a nejpřednějším účelem jest počet hladových obmeziti. — Socialismus jest, abychom tak řekli, prostředkem, by umění se k lidu a lid k umění přiblížil, a poněvadž umění, v dnešní jeho podobě tomu nevyhovuje, tedy z toho vysvítá, že socialismu musí jíti v zápětí nová umělecká perioda.“ Zdůraznění myšlenky, že socialismus vyžaduje nové umění, že rozvoj a potřeby dělnické třídy hluboce zasáhnou do vývoje literatury, bylo neobyčejně závažné, neboť signalizovalo počátky nové umělecké epochy.

Skutečnost, která se v těchto názorech zrcadlila, to jest nové společenské postavení dělnické třídy, ovlivňovala hluboce celou literaturu. Vedla i tzv. demokraty ke snaze přiblížit se k lidovým čtenářům, k úsilí reagovat na potřeby proletariátu a jinak než dříve formulovat základní úkoly literární tvorby.

Rozšiřování české kultury

Rozrůžňování společenských funkcí literatury, odrážející spletitost společenského života v sedmdesátých letech, bylo zároveň výrazem rozmachu národní kultury. S rozvojem školství stoupla úroveň vzdělání, rozmnožily se řady inteligence a vzrostl počet lidí, jimž se kultura stávala požadavkem. Dály se i pokusy o vytvoření salónů, které by soustřeďovaly české vzdělané kruhy v buržoazním prostředí a přispívaly k jeho kultivování. Rozšiřovala se znalost spisovného jazyka, která přestávala být znakem úzké kulturní vrstvy a díky škole a rozvoji žurnalistiky stala se majetkem širokých vrstev jeho uživatelů. Česká literatura a časopisy nahradily donedávna převažující četbu německou, jak to dokazuje zvyšující se náklad knih a časopisectva. Naopak, naše poezie a próza se začíná více překládat zejména do jiných slovanských jazyků a do němčiny. Zásahu o to měl zprvu hlavně ALFRED WALDAU.

Vzrůst a rozrůžnění kulturního publika se zřetelně promítalo například v knižnicích a edicích, které si přímo kladly otázku, ke komu se má lite-

ratura obracet, a zaměřovaly se na různý okruh čtenářů. Tak Ottova *Salonní bibliotéka* (1876—1912) a později Šimáčkova *Kabinetní knihovna* (1884—1899) svými názvy i ozdobnou vnější úpravou byly určeny k tomu, aby tvořily součást reprezentativního zařízení honosných bytů, zrcadlících bohatnutí buržoazní společnosti. Naproti tomu širokým čtenářským vrstvám byla určena *Ottova laciná knihovna národní* (1872—1928) a pokračující *Matice lidu*, řízená E. Grégrem, sledující vzdělání lidu v svobodomyšlném duchu a přinášející vedle populárně vědeckých prací knihy beletristické. Ze snahy získat si „oblíby v národních kruzích nejširších“ vznikla i Nerudova bibliotéka básní *Poetické besedy* (1883 až 1890). S význačnými díly cizího básnictví seznamovala hlavně *Poezie světová*. K propagaci myšlenky vzdělání a osamostatnění žen a ze snahy vyhovět jejich zvláštním zájmům a vkusu byly založeny *Ženské listy* (1873) a pokračovala beletristická knižnice *Libuše* (1872—1925).

Ovšem tento proces rozšiřování kultury do buržoazních kruhů měl také své stinné stránky, časem stále patrnější. Vyplyvaly z toho, že česká buržoazie kladla na kulturu své zvláštní nároky. Chtěla umění, které by ji reprezentovalo, které by odpovídalo jejímu společenskému sebevědomí, jejím nacionalistickým tendencím, jejím hospodářským úspěchům. Pro literaturu vyplyvalo odtud nebezpečí zplanění ideového obsahu, takže se dostávala do stále prudších rozporů a ocitala se na křižovatce: buď hovět rozkvétající a samolibé buržoazní společnosti, anebo proti jejímu vkusu a životním názorům prohlubovat ideový obsah a hledat nové čtenáře. Napětí mezi těmito dvěma póly ovlivňuje pak další etapu literárního vývoje až do nástupu nové generace reprezentované zejména J. S. Macharem a A. Sovou na konci osmdesátých let.

Šíření kultury do všech vrstev národa se rovněž projevovalo snahou vytvořit některé nové celonárodní instituce nezbytně nutné pro organické rozvíjení národního života. Bylo to především samostatné vysoké učení, podmínka osamostatnění české vědy. Došlo k němu tehdy, když jako ústupek vlády Čechům za upuštění od pasivního odporu bylo uskutečněno roku 1882 rozdělení Karlovy university na dva ústavy, český a německý. Pražská universita se od té doby stala nejen pevnou základnou rozvoje české vědy, ale zasahovala i aktivně do celého národního dění. Umožnila například postupovat na nové základně v sblížování českých a slovenských kulturních zájmů, nebo později důkazy proti pravosti Rukopisů pomohla odstraňovat nacionalismus a autoritářské ovzduší v našem vědeckém a kulturním prostředí. Stejně naléhavá byla potřeba dobudovat skutečně české národní divadlo. Když zvítězila Riegrova koncepce a na počátku šedesátých let bylo poprvé otevřeno samostatné divadlo, bylo divadlem „prozatímním“, po němž mělo následovat v dohledné době vybudování důstojné, definitivní a všem potřebným zřetelům odpovídající scény. Národní divadlo, prozatímně otevřené v květnu 1881, vyhořelo — avšak jeho znovuvybudování ujal se obětavě

celý národ. Nejlepší síly ze všech oblastí české kultury, výtvarného umění, hudby i literatury se spojily k úspěšnému a důstojnému zvládnutí tohoto úkolu. Architektura Josefa Zítka, malířské umění Mikoláše Alše, Františka Ženíška, Vojtěcha Hynaise, sochařská díla Josefa Václava Myslbeka a Bohuslava Schnircha i práce dalších umělců vytvořily monumentální budovu, a nové slavnostní zahájení představením Smetanovy Libuše 18. listopadu 1883 bylo sváteční chvílí v životě celého národa. Bohužel v provozu Národního divadla převažoval postupně buržoazní vkus a honosná reprezentace, takže po dlouhou dobu neplnilo svůj nejvlastnější úkol, totiž sloužit nejširším vrstvám národa.

Všechny tyto skutečnosti, složitá situace společenská a politická, všestranné rozrůžňování a mohutnění národního života i šíření kultury, vytvářely nové předpoklady a podmínky pro literární tvorbu tohoto období. K nim pak ještě přistupovala ta okolnost, že se oproti předchozím vývojovým etapám měnil i stav českého jazyka. Zároveň s obohacováním slovní zásoby mohlo postupovat uvolňování básnické obraznosti. Pružnější frazeologie dovoľovala vytvářet různé typy veršů, z nichž největšího významu nabýval verš zaměřený na patos a užívající prostředků rétorických. Zatímco u májovců byla patrná snaha přiblížit jazyk literatury řeči mluvené a oprostít jej, nastává nyní od sedmdesátých let opět proces směřující k odlišení jazyka literatury, zvláště poezie, nejen od mluvené řeči, ale i od spisovného jazyka. Objevuje se úsilí vytvořit zvláštní jazyk, který by vyznačoval poezii jako osobitou, vznešenou oblast lidské činnosti. K tomu cíli sloužil návrat k archaismům, hledání novotvarů, zdůraznění zvukové stránky verše, hlavně intonace, která dávala verši monumentalitu a patos. Zároveň se však v tomto verši snižovala významová hodnota jednotlivých básnických pojmenování a sílil sklon k nepřímému a často konvenčnímu a mnohomluvnému vyjadřování básnických myšlenek, motivů nebo obrazů.

Básníkovi, který „vstupoval na Parnas“, nabízely se ve vyspělém jazyce možnosti dříve netušené a mimo to česká literatura i hojně překládané ukázky cizího písemnictví podávaly takřka nepřeborný výběr nejen veršových a strofických forem, ale i motivů, myšlenek a látek. Tato okolnost spolu s rozšířením kulturního života a hojností publikačních možností vytvářely také příznivou situaci pro vznik literatury epigonské, jejíž existence je rubem literárního rozvoje sedmdesátých a osmdesátých let. Patřilo tehdy téměř k dobrému tónu, aby se student pokusil psát verše, a jeho ctižádost usilovala o to, aby byly vytištěny v některém časopise nebo almanachu. Tak vedle skutečně významných děl zaplavovala soudobé časopisy i básnická produkce druhořadá, vyznačující se myšlenkovým eklekticismem, psaná úzkými a průměrnými talenty, často s malými životními zkušenostmi, a přimykající se hlavně k Vrchlickému a Čechovi.

S osobitými podmínkami českého společenského a kulturního vývoje sedmdesátých a osmdesátých let souviselo, že v české literatuře oné doby na rozdíl od většiny ostatních evropských literatur převládala poezie nad prózou. Vedoucími autory období se stávají dva básníci. SVATOPLUK ČECH a JAROSLAV VRCHLICKÝ nabývají tehdy tak význačného postavení, jaké u nás neměl předtím ani později žádný spisovatel, neboť jejich osobnost a dílo nabyly zvláštní reprezentativní funkce v celém českém životě. Vyhovovali volání po básníku, který by reprezentoval kulturní ambice tehdejší společnosti, jehož tvorba by nabyla světového zvuku a který by dosvědčoval kulturní úroveň a svěbytnost českého národa. Svatopluk Čech působí zejména svým sepětím s aktuálními problémy, s živě cítěnými otázkami národního osudu a sociálního vývoje. Dílo Jaroslava Vrchlického odpovídalo pak touze mít básníka, který by vyjádřil rozrůstající a kupící se myšlenkové i citové problémy soudobého člověka v prudkém víru rozjitřených rozporů politických a sociálních, naléhavě se promítajících do jeho soukromí, a který by vyjádřil i jeho touhu po ztracené životní rovnováze, naplňující lidské nitro štěstím a harmonizující vztahy mezi lidmi. Vrchlického dílo bylo tak lyrickým zrcadlem jeho touhy po lesku, jeho citů a jeho snů.

Vedle Vrchlického a Čecha rozvíjela se pak široce a bohatě ostatní tvorba básnická i prozaická. Na vrcholu tvůrčího vývoje byli JAN NERUDA, KAROLINA SVĚTLÁ a ADOLF HEYDUK, kteří tu zbyli z význačných autorů školy májové. Dále tvořili básníci, kteří vstoupili do literatury v bouřlivém období let šedesátých, vedení ČEHEM a J. V. SLÁDKEM. Konečně se objevovali stále noví mladší spisovatelé i početní epigoni. Hlavními středisky, kolem nichž se vyhraňovaly jednotlivé tendence literárního vývoje sedmdesátých a osmdesátých let, byly časopisy.

Časopisy a almanachy

Časopisy, které zakládali v šedesátých letech Neruda nebo Hálek, neměly obvykle dlouhé trvání. Nikoliv proto, že by tito redaktoři neměli dost energie nebo schopností, nýbrž především proto, že chyběly finanční prostředky k jejich udržení. Přesto však znamenaly Obrazy života, Rodinná kronika, Květy i Lumír značný pokrok ve vývoji našich beletristických časopisů a vykonaly neocenitelné služby pro rozvinutí a oživení tehdejší literární tvorby a pro rozšíření české četby do kulturní veřejnosti.

Časopisy, které vycházely od sedmdesátých let, představovaly krystalizační centra literárního procesu. Pevnější hospodářské zakotvení jim umožnilo dlouhodobé trvání a organický rozvoj. Jejich základní ráz určovala obvykle osobnost hlavního redaktora, který v nich měl možnost volně a vše-

stranně rozvíjet tvorbu vlastní i uplatňovat určité ideové a estetické zásady. Kolem časopisu formuje se pak okruh pravidelných spolupracovníků, kteří se pevněji nebo volněji stmelují v kolektiv, shodně reagující na aktuální problémy literárního života. Mezi časopisy dochází k soupeření i k bojovným střetnutím, kolem nich se organizují i fronty v literárních zápasech. Časopis tak nabývá zvláštní osobitosti a jako aktivní činitel se přímo podílí na literárním vývoji. Charakteristika časopisu je proto pro poznání literatury neméně důležitá než charakteristika jednotlivých tvůrčích osobností.

Kromě toho jsou časopisy v této době i hlavní publikační tribunou. Většina literárních děl vychází nejprve v časopisech: nejen drobnější veršované nebo prozaické práce, ale i rozsáhlejší poémy na pokračování, velké romány, ba i dramata, takže časopisectví působí i na vývoj jednotlivých literárních druhů.

Tento způsob tvorby přinášel s sebou určité charakteristické rysy. Potřeba poslat do každého čísla pokračování povídky nebo románu vedla nezřídka k chvatnému a nepropracovanému psaní, což bylo patrné jak na celkové kompozici mnohých děl, tak i na zpracování jednotlivých částí. Časté byly zásahy redakce, které zkracovaly text vzhledem k nedostatku místa, a tak někdy bývá knižní vydání značně odlišné od časopiseckého otisku díla. Zvláštní způsob psaní pro časopisy ovlivňoval však tehdejší prózu i v tom smyslu, že podporoval sklon k opakování určitých prvků a postupů, osvědčených zejména při výstavbě prózy. K udržení dějového napětí se tak užívalo spletitého aparátu náhod a efektních motivů, k udržení citového zájmu čtenářů sentimentálních scén nebo závěrů.

Rozvoj beletristických časopisů vedl i k silnému rozkvětu rozmanitých pomezích žánrů beletristicko-publicistických, jako byly cestopisné články a črty, kulturně historické studie o významných událostech nebo o lidech, podobizny významných lidí či přírodní obrázky. Podporoval tak látkové obohacení soudobé literatury, které se později stalo i účinnou pomocí pro rozvoj realistické prózy. Význam politických listů, hlavně deníků, tkví dále v rozvíjení fejetonu, který si uchovává značnou oblibu. Celkem však zaujímá literatura v listech politických místo podřadné. Spisovatelé spolupracují v novinách především z důvodů existenčních a neovlivňují už tak jako předtím například Neruda jejich charakter. Pro literaturu mají hlavní význam časopisy beletristické. Vycházejí obvykle nepřetržitě několik desítek let, získávají bezpečný okruh čtenářů i odběratelů, a to jim umožňuje dlouhé trvání a nerušené rozvíjení základní programové linie. Většina časopisů má vyhraněný a ustálený ráz. Vedle beletristických prací různého druhu, které tvoří jejich hlavní náplň, přinášejí i články zábavně poučné, kulturní informace apod. Naopak beletrie tvoří důležitou složku obsahu i některých časopisů, jejichž základní zaměření je širší (Světobzor, Osvěta). V mnohých listech je

obsah zpestřen i materiálem obrazovým. Novinkou je několik pokusů získat za pravidelného spolupracovníka některého známého výtvarníka, který pak spoluurčuje ráz časopisu. Tak Arbesův Šotek je charakterizován i pravidelnou spoluprací Mikoláše Alše, Chalupův Ruch se stává výtvarnou tribunou Václava Brožíka.

Důležitou úlohu hrají časopisy humoristické a satirické. K tradičním *Humoristickým listům*, které si dosud udržují zájem o aktuality veřejného a kulturního života, přistoupily časopisy další, jejichž hlavním obsahem je veršovaná i prozaická beletrie. Takový charakter má *Paleček* (1872—1887), v jehož redakci se střídali hlavně JOSEF ŠTOLBA, AUGUST NEVŠÍMAL, IGNÁT HERRMANN a jež po roce 1876 až do své smrti řídil RUDOLF POKORNÝ. Podobný ráz měl i *Švanda dudák*, založený roku 1882 IGNÁTEM HERRMANNEM. V těchto listech, zaměřených spíše humoristicky, má satira druhořadé místo a je soustředěna nejčastěji k soudobým bojům literárním a divadelním. Naopak výrazně satirickým časopisem byl dvojí ARBESŮV *Šotek* (po prvé samostatně 1880—1881, po druhé jako příloha *Palečka* v letech 1883—1884), vedený v duchu radikálního vlastenectví; toto zaměření ovšem vyvolávalo časté cenzurní zásahy, pod jejichž tíhou časopis brzy zanikl.

Nejdůležitějším beletristickým časopisem tohoto období stal se *Lumír*. V redakci tohoto listu, řízeného nejprve krátce (v r. 1873) Nerudou a Hálkem, vystřídali se v letech bezprostředně následujících SVATOPLUK ČECH, OTAKAR HOSTINSKÝ, S. B. HELLER, JOSEF VÁCLAV SLÁDEK, JAROSLAV GOLL. Konečně roku 1877 se ujal jeho řízení JOSEF VÁCLAV SLÁDEK sám a vtiskl mu vyhraněný charakter. Vedl jej sice až do roku 1898, avšak v posledních letech jeho redaktorství list svůj původní jedolitý ráz již ztrácel. Sládek kolem sebe seskupil kruh předních a talentovaných spisovatelů. Vedle zbylých májovců v čele s Nerudou vystupovali v něm převážně básníci známí z almanachu Ruchu, brzy však se na jeho stránkách objevila jména nových autorů, z nichž dva — JAROSLAV VRCHLICKÝ a JULIUS ZEYER — stali se pro tento časopis příznačnými. Z obsahu *Lumíru* vynikalo nejvíce jeho zaměření proti úzkému národnímu pojmání umění, zdůrazňování nových otázek týkajících se básníkovy nitra, poslání umění, filosofie i smyslu celých dějin. Z počátku v tom udával směr SVATOPLUK ČECH, který zde publikoval *Adamity* a *Evropu*; nejvýrazněji pak tuto tendenci rozvinuli zvláště Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer.

Bedlivou pozornost věnoval *Lumír* informacím o kulturním dění v cizině. Přinášel je především v teoretických studiích, které psali hlavně OTAKAR HOSTINSKÝ a MIROSLAV TYRŠ, řešící estetické problémy ze stanoviska obecného a zabývající se i uměleckými díly světovými. Za redakce Sládkovy měl časopis své pravidelné rubriky „z nové poezie“ francouzské, německé, norské, polské, ruské, americké, vlašské, usiluje podat pokud možno nejúplnější a nejobjektivnější zprávy. Záměru časopisu, aby byli čtenáři

dobře zpraveni o všem novém, co se děje ve světové kultuře, a aby mohla česká literatura toto poznání absorbovat a vyrovnat se podnětům, které tato literatura přinášela, odpovídaly pak v Lumíru i četné překlady. V prvních ročnících je věnována největší pozornost ještě překladům tvorby lidové nebo děl, která s ní byla v bezprostřední souvislosti (ukázky z lidové tvorby skotské, čínské, novořecké, andaluské, irské, litevské, maďarské, španělské, ze severské ságy Tegnérovoy a z indiánského eposu Longfellowova; J. Holeček a S. Kapper překládali lidovou epiku Slovanů balkánských, Bulharů a Srbů). Vedle toho však přinášel i překlady novější literatury. Sládek v něm uveřejnil první překlady amerického prozaika BRETA HARTA a jeho díla pak patřila k tradičnímu repertoáru Lumíru. Vrchlický uvedl první cyklus překladů z poezie francouzské, v němž vedle autorů dobře známých, jako byli V. HUGO nebo A. LAMARTINE, seznamoval čtenáře s řadou jmen v české překladové literatuře úplně nových. Kromě toho otiskoval Vrchlický i četné překlady ze současných básníků německých. Početně byly zastoupeny literatury slovanské, zvláště polská, které se cele věnovali dva z hlavních spolupracovníků Lumíra, Otakar Mokřý a František Kvapil. Výtka jednostrannosti, která byla časopisu činěna, rozhodně neodpovídá skutečnosti. Dojem „cizoty“, lumírovcům stále předhazované, způsobovala především jejich snaha orientovat se zejména na tvorbu soudobou, takže každé číslo Lumíru přinášelo řadu cizích neznámých jmen, s nimiž se čtenáři seznamovali mnohdy poprvé i naposled.

Svérázný charakter časopisu byl ovšem zvláště vytvářen tvorbou původní. Nejvíce pozornosti v něm vzbuzovala rychle se rozvíjející básnická individualita J. VRCHLICKÉHO. Básník, který ve chvíli založení Lumíru byl neznámým začátečníkem, překvapil již v druhém jeho ročníku skladbami tak poutavými, jako je Satanela a Thorwaldsen, a od ročníku k ročníku byla jeho tvorba bohatší a vzbuzovala větší pozornost. Vedle Vrchlického se zpočátku skromněji a nenápadněji projevovala osobnost JULIA ZEYERA, který postupně dospěl k dílům o podobné šíři námětů jako Vrchlický a který souběžně s verši publikoval prózu, povídky i novely. V próze Lumíru zaujalo osobité místo ARBESOVO romaneto, které zvláště efektností a nezvyklostí formy dobře zapadalo do celkového stylu listu. Z mladších autorů se v Lumíru uplatňovali JAN LIER a FRANTIŠEK HERITES. Kromě řady novot přinášel Lumír ovšem i mnoho příspěvků, které pokračovaly v dosavadních tradicích poezie a prózy, zejména verše SLÁDKOVY a HEYDUKOVY, QUISOVY a STAŠKOVY, historické obrazy V. BENEŠE TŘEBÍZSKÉHO a počáteční prózy A. JIRÁSKA. Tímto bohatým a rozmanitým literárním obsahem i cílevědomým úsilím pochopit soudobou literaturu celého světa zaujímal Lumír mezi tehdejšími časopisy místo nejvýznamnější.

Roku 1879 založil Sv. ČECH spolu s S. B. HELLEREM a svým bratrem

VLADIMÍREM ČEHEM velkou revui *Květy*, celkovým charakterem podobnou Lumíru. Ovšem příspěvky hlavního redaktora Sv. ČECHA, který publikoval v *Květech* takové skladby jako *Ve stínu lípy*, Václav z Michalovic, Slavie, Dagmar, dále některé z NERUDOVÝCH *Zpěvů pátečních*, JIRÁSKOVI *Psohlavci*, to byla díla, v nichž převažovalo zaměření k látkám národním. Avšak převaha látek z národního života, patrná především v poezii a v próze historické, třebaže tvoří příznačný rys *Květů*, nevyčerpává celou jejich náplň. V próze ze současného života udává tón svými velkými romány společenskými druhý redaktor S. B. HELLER, k němuž se druží díly podobného charakteru J. LIER. Jejich romány uvádějí čtenáře do vyšších mezinárodních kruhů společenských a podávají konvenční pohled na jejich život. *Květy* učinily významný pokus o publikování ARBESOVA sociálního románu *Epikurejci*, ale jeho vydávání bylo přerušeno a román zůstal torzem. Na rozdíl od Lumíru, který výběrem prací i jejich uspořádáním byl zaměřen spíše k užšímu čtenářskému okruhu, usilovaly *Květy* vzbudit zájem co nejširší české veřejnosti, získat prostého čtenáře. Jádro jednotlivých sešitů tvořila poezie a próza, „rozhledy“ seznamovaly čtenáře i s novými událostmi v přírodních vědách a technice, hovořily k němu srozumitelně, měly na mysli jeho úroveň. Profil *Květů* dotvářely ještě reprodukce výtvarných děl a ilustrace k básním i k beletrii (spolupracovníkem se stal např. M. Aleš). Všechny tyto rysy vytvářely bohatost a lákavost *Květů* pro čtenáře.

V protikladu k Lumíru se stále ostřeji vyhraňoval program revue *Osvěta*, listu pro rozhled v umění, vědě a politice (zal. r. 1871), řízené VÁCLAVEM VLČKEM. *Osvěta* chtěla tisknout náročnější kulturní, vědecké a společenské úvahy i beletrii a usilovala vyhýbat se sporným bodům, jež rozdělovaly národní společnost. Zdůrazňovala ve smyslu konzervativních politických názorů redaktorových požadavek, aby literatura ovlivňovala čtenáře vzory ideálního, mravně čistého vlastenectví a aby se vyhýbala zobrazování nesrovnalostí v soudobém životě. *Osvěta* vyhlášovala „nadstranické“ stanovisko a v jeho duchu vydával Vlček ve svém listě v době prudkých vnitropolitických bojů výzvy k národní svornosti a pokoušel se bezúspěšně spojovat spisovatele na platformě, vyrovnávající rozpory v národním a politickém zápase. Vlček a jeho list, jehož linii vedle redaktora nejsilněji určovali FERDINAND SCHULZ a FRANTIŠEK ZÁKREJS, dostával se do pozice stále konzervativnější a pozbyval autority. Vedly k tomu především úzkoprsé a zpátečnické názory V. Vlčka, který se úzkostlivě bránil, aby se uveřejňované příspěvky dotýkaly politických a sociálních otázek. Jeho programu nejlépe vyhovovala tvorba A. V. ŠMILOVSKÉHO, jenž byl v tomto časopise privilegovaným autorem. Kromě Šmilovského vycházely v *Osvětě* i některé pozdější práce K. SVĚTLÉ, verše E. KRÁSNOHORSKÉ, romány a povídky VLČKOVY, SCHULZOVY a ZÁKREJSOVY a dále četná próza historická — TŘEBÍZSKÉHO, JIRÁSKA i Z. WINTRA. Ne

jednoznačný byl přínos Osvěty v kritice. V její kritické rubrice vyšly úvahy OT. HOSTINSKÉHO, referáty NERUDOVY, kritiky a články ELIŠKY KRÁSNOHORSKÉ. Avšak studie a kritiky SCHULZOVY a ZÁKREJSOVY, k nimž se později přidružoval filologicky zaměřený FR. BÍLÝ, představovaly bojovný program „ideálního realismu“, který oddaloval literaturu od pravdivého zobrazování života, vedl k výpadům proti materialismu a proti novým myšlenkám v literatuře i k odporu proti celé literatuře francouzské, a to zejména v kampani kolem roku 1880, vyhocené v nenávistných útocích proti dílu E. Zoly a později i proti V. Hugovi.

Kromě těchto tří hlavních časopisů, Lumíru, Květů a Osvěty, měl významnou úlohu v literárním procesu i nadále *Světazor*. Beletristická náplň časopisu byla značně bohatá i rozmanitá a působila též uváděnými překlady, zejména románů TURGENĚVOVÝCH. Když se však dostal roku 1879 do čela listu PRIMUS SOBOTKA, autor pohybující se na pomezí beletrie a naukové popularizace, soustředil kolem sebe autory, kteří se stavěli útočně proti orientaci Lumíru a zároveň se snažili rozbory různých uměleckých děl naznačit cíle svěbytného „národního“ umění. Takového zaměření byly obšírné studie JANA EVANGELISTY KOSINY o Sv. Čechovi a Elišce Krásnohorské, FR. CHALUPY o K. Světlé a rozbor tvorby A. Mickiewicze od KRÁSNOHORSKÉ. Další výkyv v linii časopisu pak nastal, když se místo Sobotky objevil jako hlavní redaktor EMIL FRÍDA, který jen v závorce upozornil na svůj pseudonym JAROSLAV VRCHLICKÝ, a zejména když se rok na to (1884) stal hlavním redaktorem Světazoru M. A. ŠIMÁČEK. Časopis tím vešel do nové etapy svého vývoje, neboť nový redaktor věnoval ve svém listu proti idealizujícím tendencím uplatňovaným v Osvětě pozornost hlavně příběhům a scénám z obyčejného všedního života a na detailním pozorování založené kresbě různých prostředí.

Vedle pražských časopisů počínaly se v sedmdesátých letech důrazně hlásit ke slovu i časopisy moravské, a to kromě pedagogického listu *Komenský*, v němž publikoval J. E. KOSINA svůj útok proti „kosmopolitismu“, zejména beletristický časopis *Koleda*, který vycházel od roku 1876 do 1881 střídavě v Olomouci a v Brně s podtitulem „čtení pro náš lid“. Zaměření listu, ovlivňované silně osobitými podmínkami rozvoje národního hnutí na Moravě, vyvíjelo se zvláštním způsobem. V třetím ročníku roku 1878 uveřejnil v něm VINCENC BRANDL *Slovo o naší literatuře*, v němž nenávistností proti novým směrům, jež zahrnuje pod pojem „darwinismus a materialismus“, předčí pozdější protizolovské nájezdy Schulzovy. Avšak v témž ročníku mladý LEANDER ČECH, který stál na stanovisku literatury „národní“, hájí ve svém posudku filosofickou náplň Vrchlického sbírky *Duch a svět* a přiznává jí plné právo na širší, světový obzor. Tak se v *Koledě* postupně vytvářely základy takzvané moravské kritiky, která sehrála později význačnou roli v bojích o realismus.

Výrazem nového literárního kvasu na Moravě staly se rovněž „almanachy moravské omladiny“ vydávané v Praze pod názvem *Žora* v letech 1877, 1878 a později poslední ročník roku 1885. Moravští spisovatelé, kteří v nich vystoupili, zdůrazňovali jednoznačně národní látky a vlasteneckou inspiraci. Vedle básníků, z nichž nejvýznamnějším se ukázal FRANTIŠEK TÁBORSKÝ (pseudonym FRANTIŠEK HOSTIVÍT) a JAN HERBEN (pseudonym SVATOPLUK VOJMÍR), který ovšem se zapsal do literatury teprve jako prozaik, vystoupili v těchto sbornících i zástupci kritiky LEANDER ČECH a FRANTIŠEK BÍLÝ.

Koncem let sedmdesátých počínali vystupovat v českém literárním životě noví básníci z generace mladší, než byli oba vedoucí básničtí představitelé. Jejich práce byly ochotně tištěny hlavně v Lumíru, protože většina počínajících autorů tvořila v duchu Jaroslava Vrchlického a s úctou k němu vzhlížela jako k svému mistru. Přesto chtěli mladí vystoupit i samostatně a zvolili k tomu cestu básnických almanachů, jaké uvedly do české literatury dvě z nejvýznamnějších básnických skupin předchozích let. Roku 1878 vyšel v Praze almanach *Máj*, který svým jménem a připsáním „dvacetileté památce prvního vydání almanachu *Máj*“ manifestačně se přihlašoval k linii českého básnictví počínající vystoupením májové skupiny. Almanach uspořádali F. V. KVAPIL a FRANTIŠEK ULRICH. Obsahoval veršované práce šestnácti autorů, z nichž známějšími stali se později jen někteří — FR. CHALUPA, VÁCLAV ALOIS JUNG, ANT. KOUKL, F. V. KVAPIL, K. LEGER (pseud. KAREL LENSÝ), ALOIS ŠKAMPA. Jednotlivé básně, představující poezii zaměřenou buď k písňovým formám, nebo k patetickému verši s rozbujelou obrazností, projevují vytříbenost a uhlazenost výrazu. Jejich inspirace však byla převážně buď knižní, nebo čistě subjektivní, takže z celého sborníku byl patrný odklon od vážných soudobých životních otázek, a pasivní nebo přímo skeptický a rezignovaný poměr k životu. To se zrcadlilo ve verších zdůrazňujících rozcitlivělost básníkovy nitra, jeho snivost, jeho pasivitu. Almanach, z něhož nevynikala žádná silná umělecká osobnost a který rozmělnoval subjektivisticky zaměřené stránky Vrchlického poezie, stal se terčem prudké palby kritických odpůrců. Zejména Eliška Krásnohorská, která měřila jejich verše životní pravdou, poukazovala na nejasnou mlhavost jejich představ a jejich vztahu k životu a na utvářející se manýru. Další vývoj jí dal plně za pravdu. Větší význam neměl ani o rok později vydaný *Almanach české omladiny* (1879), připsaný Heydukovi a obsahující z větší části verše týchž autorů, kteří přispěli do *Máje*.

Od almanachu přistoupila mladá generace k vydávání časopisu. Roku 1879 začal v Praze vycházet časopis *Ruch* s podtitulem „měsíčník pro zábavu se zvláštním zřetelem k produkci mladších spisovatelův“. Redaktorem byl F. L. HOVORKA a na jeho stránkách se setkáváme s autory různorodého zaměření. Teprve později pod vedením FRANT. CHALUPY vyhraňoval se jeho ráz zdůrazňováním slovanské orientace a příklonem k duchu časopisu *Osvěta*.

Časopisy Lumír a Osvěta představovaly dvě stále protikladněji se vyhranující tendence.

Na obou stranách rostlo napětí, až na konci sedmdesátých let situace uzrála k prudkému sporu a bojům mezi Osvětou a Lumírem. Tyto spory na čas zaujaly téměř celý zájem kulturní veřejnosti v Čechách, jejich skutečný obsah byl však současníky i pozdějšími vykladači většinou značně zveličován. Neboť jejich ostrá forma a průběh byly vyvolány hlavně osobní zaujatostí, jednostranným vyhocováním soudů a podrážděným tónem kritiky, což vedlo na obou stranách ke krajnostem, které spíše zamlžovaly skutečné tendence vývoje a skutečné problémy, o něž v soudobém českém kulturním životě šlo. Lumírovci, mezi něž byli počítáni hlavně Jar. Vrchlický, Jos. V. Sládek a Julius Zeyer, nikdy nebyli „kosmopolity“ v tom smyslu, že by neuznávali povinnosti literatury vůči národu a lidu nebo že by odmítali sepětí literatury s národním životem; a básníci tzv. školy národní, jejichž vůdčím představitelem byl Svat. Čech, neodmítali otázky, které se ozývaly ve světě, a byli si vědomi toho, že se národní literatura nemůže izolovat od proudění světové kultury.

Podněty k střetnutí přicházely z různých stran. Koncem let sedmdesátých počíná se ve sloupcích časopisů a na schůzích literátů živě debatovat o současném stavu české literatury a o krizi české knihy. Vedle zjišťování vnějších příčin a výtek adresovaných společnosti a nakladatelům objevuje se otázka, zda hlubší důvod neblahého zjevu netkví v tom, že literatura ztrácí kontakt s čtenářem a zpronevěřuje se své společenské funkci. Zároveň dvacetiletý již odstup od obratu v českém literárním vývoji, patrného od nástupu májovců, dovoľoval jasnější přehled a vybízel k souhrnnému účtování. Tak se v této době množily projevy, které přehlížely dvacetiletý literární vývoj i současný stav české literatury, kladly si zásadní otázky týkající se jejich kořenů a charakteru i zejména orientace a perspektiv do budoucnosti. Největší pozornost k sobě upoutal článek ELIŠKY KRÁSNOHORSKÉ, uveřejněný pod názvem *Obraz novějšího básnictví českého roku 1877* v Časopise Českého muzea, obsahující otevřený pohled na českou poezii i bystré soudy o jednotlivých básnících. Krásnohorská se v této úvaze přihlašuje k duchu obrozenských buditelů, stručně charakterizuje obrozenské tradice a dospívá k vlastní definici národní literatury, zvláště poezie: „... budiž v ní více ušlechtného realismu, více obsažnosti, více pravdy životní, více konkrétnosti; a že náš život (beze všeho vytáčení) mravní a praktické jádro své samozřejmě má v neustálém boji o národní naši existenci, tož i jádrem českého umění, má-li dosáhnout i moderní a tudíž světové výše zdravého realismu, musí býti český ideál a směr národní, nikoliv jakási rozptýlená neurčitost, která nikdy a

nikde nedala žádné světové literatuře vzletu a barvy, charakteru a velikosti, slovem právě té světovosti její, neboť — ač věru podivno, že věc tak jasná musí teprve býti připomenuta — každá světová literatura jest literaturou národní a každý světový básník byl a jest zrovna ideálním typem povahy svého národa . . .“ „Vyrostl-li tudíž básník ze života skutečného, vyrostl pode vlivem národa svého, — a čerpal-li ze života přímo, bezprostředně, jest-li básníkem původním, nemohl se ani emancipovati ode vlivu národního žití a národní povahy, nýbrž musil zobraziti buď sám sebou (lyricky), buď postavami vytvořenými (epicky), jak již praveno, zrovna ideální typus povahy národa. Kéž tedy v tomto vzhledě u nás básníci světoví najdou více následování a méně pouhého nápodobování.“ V těchto myšlenkách vyslovujících jádro autorčina kréda slučuje se zdravé přesvědčení o nutnosti národního charakteru literatury s ostnem namířeným proti nedostatkům soudobé poezie, rozplývající se v neurčitosti, napodobující světové vzory a vzdálené národnímu životu. Jejich slabina však byla v tom, že Krásnohorská považovala „boj o národní existenci“, to jest státoprávní boj český, za jediný zájem soudobého pokrokového vývoje. Nedovedla postřehnout a vyjádřit to, co pochopil už předtím Neruda, že totiž zájmy národní splývají se zájmy jiných národů a že jsou podřizovány společnému cíli, že celá národní společnost je spjata nerozdílně se soudobým kapitalistickým vývojem, který vysunuje do popředí i otázky postavení jedince ve společnosti, třídní rozpory a vážné problémy sociální.

Podnětem k sporům však nebyla tato obecná formulace úkolů básnictví, nýbrž pasáž věnovaná Jaroslavu Vrchlickému. Krásnohorská, uznávajíc sice jeho talent a mnohotvárnost díla i velké možnosti dalšího vývoje, poměrně ostře formuluje své výhrady: upírá mu původnost a vytýká mu neoriginální zpracování básnických látek. Tato kritika tvorby Jaroslava Vrchlického začleněná na konci pečlivě komponované studie, stává se protikladem charakteristiky „národního“ básníka, kterého jako vzor charakterizovala Krásnohorská v úvodu.

Protože Krásnohorská se již předtím několikrát ve svých kritikách dotkla Vrchlického i Sládka, byl její článek pokládán v kruzích blízkých *Lumíru* za signál k boji. Nejprve byl veden satirickými verši J. VRCHLICKÉHO kolujícími v rukopisech a pak přešel do tisku. Proti sobě stanuly hlavně dva časopisy — *Lumír*, za nějž v jeho sloupcích bojoval především J. V. SLÁDEK, za KRÁSNOHORSKOU se naopak postavila *Osvěta* se svými redaktory V. VLČEKEM a FERD. SCHULZEM. Podráždění se i v následujících letech udržovalo a stupňovalo je nové impulsy: vydání almanachu *Máj* na rok 1878, který sledoval směr Vrchlického a na němž zejména vynikly skutečné slabiny tohoto směru; jeho nepříznivý posudek napsaný Krásnohorskou; článek malíře SOBĚSLAVA PINKASE ve varšavské *Revue Slave*, obsahující kritiku díla Hálkova, a další

drobnější incidenty, narážky a projevy. Proti „lumírovcům“ prudce útočil *Světozor*, satirickými výpady je stíhal RUDOLF POKORNÝ v *Palečku*, vystupovaly proti němu časopisy moravské. Nejprudší z těchto projevů byl článek J. E. KOSINY *O literárním kosmopolitismu* a ze Slovenska se k boji připojily poznámky VAJANSKÉHO. Ve většině těchto statí však vystupovalo do popředí konzervativní hledisko na literaturu, které útočilo proti tomu, čím Vrchlického poezie obohacovala vývoj české literatury.

Střetnutí názorů nabývalo nejostřejších forem a zasahovalo téměř celý český literární svět. Dějištěm sporů stala se také *Umělecká beseda*, kterou v těch letech ovládli literáti stojící na stanovisku protilumírovském. K výbuchu pak došlo, když literární odbor Umělecké besedy připojil k své výroční zprávě přehled literární činnosti za rok 1880. Vypracoval jej jeho jednatel FR. CHALUPA, dotýkal se v něm i stavu kritiky v jednotlivých časopisech a vyzdvihoval systematický zájem Osvěty proti náhodnosti referátů v Lumíru. Chalupovy názory podnítily protestní prohlášení předních českých spisovatelů proti této zprávě. Odpor a nesouhlas vzbudilo také druhé rozšíření vydání *Dějin slovanských literatur* (1874—1881), které za spolupráce Poláka WŁ. SPASOWICZE napsal ruský kritik a literární historik A. N. PYPIN. Autor se ztotožnil se stanoviskem E. Krásnohorské a opíral se o její studii. Neuvaroval se však před řadou jednostranných soudů (například nepochopení Nerudových Písní kosmických) a tím podnítily nesouhlas autorů kolem Lumíru.

Přelom sedmdesátých a osmdesátých let tak byl v české literatuře poznamenán rozdělením literárního života na takzvanou školu národní a kosmilitickou, na směr „národní“ a „světový“. Toto rozdělení ovšem neodpovídalo rozdílu mezi pokrokovým a strnulým pojetím literatury. Uvnitř obou těchto proudů vznikala díla, která měla účinný společenský dosah. Správné stanovisko k celé otázce zaujal JAN NERUDA ve svém referátu o poezii psaném roku 1881 pro Osvětu. Neruda jako by v něm uzavíral prudké literární a kritické boje, které čtyři roky předtím náhle rozvlnily veřejnost a které pozvolna utichaly, když napsal: „Dnes je otázka ‚směrů‘ u nás již nadobro rozluštěna, ne teoreticky, ale prakticky, což je líp. Dnes oba směry hlavní, ‚moderní‘ a ‚národní‘, jsou jako ve všech jiných pokročilých literaturách také u nás zcela rovnoprávné, v obou vykonány u nás práce ve svém způsobě vzorné, na něž můžeme býti hrdí, oba rostou dál, proplítají se vzájemně, ano slučují se i v jedné a téže individualitě básnické. Dnes může jeden nebo druhý směr státi se směšným již jen nějakým epigonem, který lesklou slupkou nepronikne k jádru. Dnes má u nás jen to váhu, co je dobré: totiž vskutku poetické a umělecky dokonalé.“* Neruda tak nejen jasnými a pádnými slovy (která v podobném smyslu opakoval ještě několikrát) upozornil na umělost celého sporu, ale

---

* Nové písemnictví, Osvěta 1881.

ukázal také na skutečnou situaci v procesu české literatury: I Vrchlický i Čech mají své oprávněné místo v rozvoji české kultury.

V osmdesátých letech boje mezi „národním“ a „světovým“ směrem postupně doznávaly. Vyhraněné fronty seskupené načas kolem časopisů se rozplývaly.

Překlady z cizích literatur

K tomu, aby se mohla česká kultura rozvíjet svébytně a aby neustrnula v provinciálních rámcích, bylo také nezbytně nutno, aby si osvojila celé bohatství kultury světové a seznámila se s jejím soudobým vývojem. Májovci, zejména JAN NERUDA a VÍTĚZSLAV HÁLEK, učinili v tom již první kroky. Pro ně znamenal požadavek světovosti především orientaci na představitele demokratických a národně osvobozovacích tendencí v jednotlivých národních kulturách; sepětí s jejich dílem napomáhalo jim rozbíjet dosud převládající představu o potřebě „národní“ koncepce umění. Na toto směřování májovců navázala nová literární generace, seskupená především kolem časopisu *Lumír*, rozsáhlou činností překladatelskou. Lumírovské období je možno téměř označit za vrcholné období českého překladatelství, zejména básnického. Tehdejší autoři dovršují práci svých předchůdců a zároveň přinášejí řadu nových pracovních postupů i tvůrčích metod jak do vlastní práce překladatelské, tak do teoretického nazírání na překladatelství jako na zvláštní literární tvorbu.

Překladatelská práce v letech sedmdesátých a osmdesátých je záměrná a programatická a stává se postupně integrální součástí tvorby původní. Ve svých výsledcích usiluje za pomoci cizích forem a myšlenek o obohacení literatury domácí, o zajištění jejího rozvoje, protože podle názoru autorů tohoto období je „převádění toho nejlepšího, čím literatury cizí zakvetly, na jazyk náš pro další vývoj našeho písemnictví věci nezbytnou“.* Důležitým cílem překladatelských snah této doby byla zároveň emancipace českého čtenáře od orientace na myšlenkové prostředí německé, takže se tu tendence k extenzivnímu rozšíření základu národní literatury prolíná i s tendencemi národně obrannými.

Mluví-li se o překladatelství této doby, nelze je ovšem charakterizovat jako jednolitý celek. Už od počátku sedmdesátých let jeví se v něm jistá diferenciace, a to ve dvojím pohledu na metody i tvůrčí postupy překladatelské práce. Lze v ní odlišit dva typy, představované dvěma vynikajícími zástupci soudobého překladatelství: J. Vrchlickým a J. V. Sládkem. VRCHLICKÝ orientoval se už od počátku převážně na poezii románskou. Při překládání Hugoových Básní (1874), Leopardiho Básní (1876), Dantovy Božské komedie (1879

* Z recenze Košutova a Vrchlického překladu Háfize, Lumír 1881.

až 1882) a Kaina (1880) od Leconte de Lisle uplatňoval základní zásady své překladatelské estetiky: vidět fundamentální součást básnické krásy ve formě. Největšího ohlasu došla jeho antologie překladů Poezie francouzská nové doby (1877), přinášející v bohaté rozmanitosti básnických forem ukázky z děl více než čtyřiceti autorů, z nich řadu u nás dotud málo známých nebo neznámých, kteří zapůsobili i na další vývoj české lyriky (A. de Musset, Ch. Baudelaire, F. Coppée, T. Gautier, G. de Nerval aj.). Naproti tomu J. V. SLÁDEK, zaměřený hlavně na literatury anglosaské, vycházel při svých překladech Longfellowovy Písně o Hiawathě (1872) a Bret Hartových „kalifornických“ povídek (1874) z ideového patosu díla s konečným cílem dosáhnout významové jednoznačnosti třeba na úkor formální přesnosti.

K těmto dvěma překladatelským typům se druží ostatní překladatelé, závislí na nich více či méně metodicky i volbou děl. Je tu patrná — v souladu s dobovou oblibou i potřebou — zřejmá diferenciaci na oblast západní a slovanskou. K západně orientovaným překladatelům patří FRANTIŠEK DOUCHA svým překladem Hugova Ruy Blase (1870), KAREL CHUDOBA Hugovým románem Devadesát tři (1874), BEDŘICH PEŠKA Lafontainovým Čtrnácterem básní (1873) a konečně MIROSLAV KRAJNÍK „přebásněním Bérangerových Písní (1875). Po Sládkovi překládá Longfellowa PRIMUS SOBOTKA (Evangelína, 1877), který k nám uvádí i Tennysonova Enocha Ardena (1875). Dramatickou báseň Byronovu Kain překládá JOSEF DURDÍK (1871). Z německého písemnictví je záměrně překládáno jen ojedinele. Po torzovitých převodech Fričových a ukázkách Nerudových překládá soustavně Heina až ERVÍN ŠPINDLER (Kniha písní, 1873; Atta Troll, 1874); Goethovy Balady nacházejí citlivého tlumočnicka v LADISLAVU QUISOVI (1879).

Slovanský orientovaní překladatelé přinášejí řadu významných básnických i prozaických převodů hlavně z literatury ruské a polské. Tak byly přeloženy HYNKEM MEJSNAREM básně Rylejevovy (1875) a Někrasovovy (1876), ALOISEM DURDÍKEM verše Lermontovovy (1872), z prózy pak získaly velkou oblibu překlady z Turgeněva, pořízené EMANUELEM VÁVROU (Dým, 1870), F. MACHEM (Lovcovy zápisky, 1874) a ALOISEM DURDÍKEM (Jarní vody, 1876), z polského písemnictví pak Básně Slowackého v překladu OTAKARA MOKRÉHO (1876, 1880) a Vybrané spisy Z. Krasínského v překladu FRANTIŠKA KVAPILA (1880), Mickiewiczův Pan Tadeáš (1882) přeložený ELIŠKOU KRÁSNOHORSKOU.

Vedle těchto dvou základních oblastí objevují se jednotlivě překlady z ostatních, buď starších nebo nových, méně známých literatur. Maďarská literatura je například zastoupena Petőfiho revolučními Básněmi v překladu KARLA TŮMY a FRANTIŠKA BRÁBKA. ČENĚK VYHNIS přeložil Kálidásovu Sákuntálu (1873). Méně významné zůstaly soudobé, leč archaické překlady v dříve již založené *Bibliotéce klasiků, řeckých a římských*, například Euripidova Medeia

v překladu PETRA DURDÍKA z roku 1879 nebo Ovidiovy Proměny přeložené téhož roku ANTONÍNEM TRUHLÁŘEM, které nemajíce umělecký záměr, sloužily většinou jen školským potřebám.

Básnické překlady přinášela „sbírka básnických spisův jinojazyčných“, nazvaná *Poezie světová*, nadále vycházející (od roku 1871) v Grégrově nakladatelství. Za umělecké patronance i spolupráce J. Vrchlického a J. V. Sládka stala se ústředním, dobře organizovaným podnikem překladatelské práce tohoto období. Také v činnosti překladatelské, v podstatě zajisté odpovídající potřebám zdravého rozvoje české literatury, skrývalo se ovšem v tomto období jisté nebezpečí. Spočívalo v tom, že se často vycházelo vstříc módním zálibám české buržoazie, která se chtěla vyrovnat životnímu stylu pokročilejší buržoazie západní, že se k nám přinášelo mnoho zbytečného a bezcenného, a zejména v tom, že tyto překlady vedly často k eklektickému napodobování cizích forem i myšlenek. V tom tkvěl vnitřní rozpor „potřebnosti“ i zároveň „nevděčnosti“ (J. Fučík) tohoto úkolu osvojit si světovou kulturu a „otvírat okna do Evropy“.

Kritika a literární věda

Soustavným činitelem literárního vývoje stala se kritika už počínajíc šedesátými lety. V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let pak pokračoval její kvantitativní rozmach. Každý časopis měl svou pravidelnou rubriku, která přinášela referáty o nových knihách, občas životopisy význačných umělců a někdy i zásadní stati hodnotící dosavadní literární vývoj nebo teoreticky zaměřené. V tendencích předchozího období uplatňovala se nadále snaha postavit kritiku na pevný vědecký základ, opřít ji o určitý pojmově uzavřený systém estetických norem. Hlavním rysem, kterým se vyznačoval český kritický ruch v sedmdesátých a osmdesátých letech, bylo mnohem větší rozrůznění názorů a tendencí. V tomto období neurčovala tón jedna hlavní osobnost, která by vyčnívala rozhledem, bojovností a zásadovostí nad ostatní, jako byl v dobách májovců Jan Neruda. Literární kritika rostla rozsahem, byla však silně rozrušována hlavně zápasy mezi různými časopisy. Často byli kritiky spisovatelé, kteří spíše prosazovali svá tvůrčí hlediska, než aby sledovali pevné kritické zásady. Proto na kritice lpělo mnohem více osobního předpojetí a subjektivismu než v minulém období, takže i v této oblasti, podobně jako v poezii, próze i dramatu, představuje tento časový úsek období těkavého tápání a často planých sporů.

JAN NERUDA, vedoucí kritik šedesátých let, zůstal i nadále hlasatelem pokrokových myšlenek a tendencí v české kritice. Psal nyní o literatuře méně než na rozhraní padesátých a šedesátých let a nestál tak v popředí kritiky,

jako tomu bylo dříve. Kdykoli se však ozval jeho kritický hlas nebo jeho zásadní slovo, mělo stále největší platnost. Neruda neustrnul na názorech, k nimž dospěl nad díly svých generačních druhů, nýbrž dovedl pochopit a vysvětlit i tvorbu mladších autorů. Hlavní své kritické články věnoval Sv. Čechovi, J. V. Sládkovi a J. Vrchlickému a dovedl postřehnout jejich klady i slabé stránky (například sklon k dekorativnosti dobového rétorického verše aj.). Základní kritické hledisko, které uplatňoval, zůstávalo však v podstatě stejné jako když formuloval program tvorby své generace: důraz na pokrokový myšlenkový obsah, na to, aby „moderní“ myšlenky byly vyjadřovány v duchu národní specifičnosti a aby byly v souladu se soudobou skutečností. Těmto zásadám dokázal být Neruda věren i ve víru současných literárních bojů. A smysl pro dialektickou souvislost národního a sociálního zřetele mu pomáhal zaujmout správné stanovisko k oběma svářícím se směrům a rozlišovat uvnitř obojího proudu skutečné umělecké hodnoty od epigonského opakování a rozmělnování přejatých myšlenek a forem. Něco se ovšem v Nerudových člancích o literatuře mění. Polemické zaměření, které bylo příznačné pro jeho počáteční kritické období, ustupuje do pozadí. Neruda se stále více soustřeďuje na objasnění zvláštností a na zhodnocení celkového významu jednotlivých uměleckých osobností. Projevuje se to i v jeho „podobiznách“, drobných portrétech významných umělců českých i cizích, otiskovaných od sklonku sedmdesátých let v Humoristických listech i ve stručných informacích o autorech, jimiž provázel jednotlivé svazečky Poetických besed.

Z ostatních kritiků zaujímá přední místo ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ. V jejích člancích o literatuře se projevoval analytický duch a bystrý smysl pro umělecké hodnoty, takže kritiky jsou nejcennější částí jejího díla a Krásnohorská jimi zasahovala přímo do středu uměleckého dění. Ve svých četných referátech hlavně v Osvětě a v Ženských listech zdůrazňovala především požadavek životní pravdy umění, od počátku opakovala, že „požadavek pravdivosti v umění stále vzrůstá na stupeň nebývalé důležitosti“. Tím působila její kritika zdravě na rozvoj české literatury těchto let, stejně jako požadavkem vážného myšlenkového obsahu, hlediskem, které uplatňovala v bojích s okruhem básníků kolem Lumíru. Její výklad díla Hálkova, Nerudova, Heydukova, Sládkova a Čechova i literárněhistorický výklad osobnosti Tylovy (z roku 1878) uchovávají si dodnes platnost a podnětnost. Avšak touha, aby literatura působila na skutečnost ideálními příklady, ji později často zaváděla k nepochopení nových realistických tendencí. Odtud vyplývalo také její neporozumění dílu Zolovu a jeho ostré odsouzení a na druhé straně přeceňování umělecky málo hodnotných děl vznikajících v okruhu časopisu Osvěta.

Do kritické rubriky Lumíru, trpící vcelku malou soustavností i malou zásadovostí, přispívali dva z tehdejších čelných básníků. Vedle JAROSLAVA VRCHLICKÉHO, který psal zprávy i úvahy hlavně o literatuře francouzské

a italské, byl to J. V. Sládek. Výraznou kritickou osobností byl pouze SLÁDEK, a to i jako bojovník proti Osvětě za světovou orientaci české literatury i jako posuzovatel jednotlivých uměleckých děl. Sládek se kriticky vyjadřoval o literárních zjevech obrozenských i současných až po básníky a spisovatele let devadesátých. Jeho pozornost poutali především Neruda a Vrchlický se Zeyerem, ale všímal si kriticky i mnoha jiných současníků našich i cizích. Psal spíše charakteristiky než kritiky a nejraději posuzoval knihy i autory, k nimž měl blízký citový vztah. Jejich tvorbu pak spíše vysvětloval, parafrázoval a přibližoval s upřímným vnitřním zaujetím, a rád ve svých recenzích srovnával posuzované dílo s velkými zjevy světové literatury, zejména anglosaské, k níž měl nejbliže.

Nejjasněji formulovala v tomto období představu literatury kritika *Osvěty* ve svém programu „ideálního realismu“. Její hlavní představitelé V. VLČEK, F. ZÁKREJS a F. SCHULZ odvozovali své nepružné kritické postuláty hlavně z Herbartovy estetiky a jiných filosofických soustav a usilovali o uzavřený estetický systém. Tím však svou kritiku odtrhovali ještě více od živých potřeb literárního rozvoje a dospívali k strnulým a neživotným požadavkům, aby literatura vedla čtenáře dobrými příklady vlasteneckého a ideálního smýšlení a jednání, a odváděli ji od kritického zobrazování soudobé skutečnosti. Kladem *Osvěty* však bylo, že vedle referátů E. Krásnohorské, která se do značné míry dovedla distancovat od jednostranné zaujatosti, otiskovala i stati autorů, kteří se neshodovali s ortodoxním stanoviskem redaktorovým, například některé studie Hostinského nebo kritiky Nerudovy.

Ostré hlasy namířené proti Lumíru a zdůrazňující národní látky v literatuře ozývaly se také z prostředí moravského. Vedle kritik v časopise *Komenský* a *Koleda* a vedle stati J. E. KOSINY *O literárním kosmopolitismu* byla to zejména kniha „hovorů o jazyku a literatuře“ od téhož autora, nazvaná *Hovory olympské* (1879). Avšak současně se na Moravě začínaly rozvíjet i nové mladé síly, a to v Olomouci působením právě Kosinovým a v Brně pod vlivem F. Bartoše, dospívající postupně k modernějšímu chápání života i literatury.

Časopisem, v němž se tato přeměna nejmarkantněji udála, byly *Literární listy*, které vznikly roku 1880 ve Velkém Meziříčí jako příloha pedagogického časopisu *Národ a škola*. Později se stal jejich vydavatelem brněnský profesor FRANTIŠEK DLOUHÝ (1852—1912). Posudky otiskované v tomto časopise byly zprvu nevýrazné a běžné, ale postupně nabývaly čím dál větší závažnosti, takže se provinciální informativní školský list stával kritickou revuí, která měla platnost pro celou českou literaturu. Z moravského prostředí olomouckého a brněnského vrostly v sedmdesátých letech dvě kritické osobnosti, které zasáhly vlivně do celé literární problematiky. První byl HÝNEK BABIČKA (1855—1880), žurnalista a kritik, který dovedl zaujmout samostatné a kritické stanovisko k moravským klerikálním tendencím, silně podtrhoval význam

slovanských literatur (hlavně ruské a polské) a byl jedním z iniciátorů myšlenky opětného poznání a sblížení Čechů a Slováků. V cyklu článků otištěných v časopise Koleda (1879) podal bystrý přehled české literatury — poezie, prózy i dramatu — za rok 1878. Babička sice vycházel z rozdělení české literatury na směr „národní“ a „světový“, přiznával své sympatie k tomu, co „prýští se z lidu našeho a z jiných slovanských národů“, ale v konkrétních soudech byl nezaufatý. Dovedl ocenit i význam básnické tvorby Vrchlického, poukázal na osobité hodnoty prózy Arbesovy, Čechovy a Staškovy, nezastíral nedostatky Třebízského, jednoznačně odmítl drama Zákrejsovo. Úsilí o samostatnost kritických soudů, které všemi Babičkovými články prosvítá, znamenalo mnoho i pro vymanění moravského kulturního života z jednostranného vlivu kněžského; po Babičkovi v tom nejúčinněji působil druhý vůdčí představitel moravské mládeže Leander Čech — těžiště jeho činnosti spadá však až do následujícího období.

V letech sedmdesátých a osmdesátých postupovalo rozšíření kritické tvorby a zároveň se objevovaly první náznaky procesu, který vedl k osamostatnění umělecké kritiky, k rozdělení úloh mezi tvůrčími spisovateli a specializovanými kritiky. S rozvojem českých společenských věd a s otevřením samostatné české university souvisí i vznikání prací literárněvědného nebo literárně-historického zaměření. Převažuje v nich úsilí o rozšíření faktografické základny pro studium dějin naší literatury a snaha navázat na Jungmannovu Historii a doplnit ji. Nejcharakterističtější dílem této doby je abecedně uspořádaná *Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku* od JOSEFA JIREČKA (1825 až 1888), cenná věcnými údaji pro literaturu šestnáctého až osmnáctého století (1875—1876). Ovšem tato i jiné práce Jirečkovy, věnované zvláště českému církevnímu básnictví, stejně jako ostatní literárněhistorické studie tohoto období vyznačovaly se nedostatkem vědecké koncepce. To platí například o velkém pokusu F. V. JEŘÁBKŮ podat vývoj romantické poezie (*Stará doba romantického básnictví*, 1883), o práci KARLA TIEFTRUNKA (1829—1897) *Historie literatury české* (1874), obsahující jen stručný přehled starší i nové literatury, i o příručkových přehledech psaných FRANTIŠKEM BAČKOVSKÝM (1854—1908), sledujících informativní cíle. Jistou cenu pro poznání české literatury a některých literárních osobností mají práce zaměřené biograficky, podávající životopisná data i často lidský profil založený na osobních vzpomínkách a na paměti současníků. Takový byl soubor životopisů českých obrozeneckých spisovatelů *Přední křesťelé národa českého* (1883) od ANTONÍNA F. RYBIČKY (1812—1899), pojednávající popisně a věrohodně zejména o osobním životě V. Nejedlého, Šeb. Hněvkovského, V. M. Kramera, J. Hýbla, J. V. Kamarýta aj. S větší materiálovou důkladností a se silnějším zřetelem k literární tvorbě byly pracovány knižní životopisné studie VINCENCE BRANDLA (1834—1901) o Dobrovském, Šafaříkovi a Erbenovi nebo VÁCLAVA ZELENÉHO (1825—1875) *Život Josefa Jung-*

*man*a (1873), pokoušející se vyložit studovaného autora v širších dobových souvislostech, i jeho nedokončená monografická práce *Ze života Karla Havlíčka* (Osvěta 1872, 1873). Mimo to soustřeďovala se pozornost i k vydávání starších českých literárních textů. — Všem těmto pracím byl však společný nedostatečný teoretický a metodologický základ: ač podávají materiál namnoze cenný, nedospěly k odborně založenému výkladu probíraných osobností nebo období.

Na mnohem vyšší úrovni byla v té době česká estetika. Výtvarným uměním se zabýval v období dobudování Národního divadla zvláště MIROSLAV TYRŠ (1832 — 1884), sledující se zájmem současné filosofické názory a překládající H. Taina. Zdůrazňoval ve svých pracích antický ideál krásy, porozumění pro umění renesanční a požadavek harmonické souhry všech složek uměleckého díla, hlavně soulad ideje a formy. Zejména však byla estetika představována J. Durdíkem a Ot. Hostinským, dvěma předními profesory české university. JOSEF DURDÍK, který se předtím na počátku sedmdesátých let věnoval hodně kritice, formuluje v tomto období soustavně svou estetickou teorii ve dvou základních dílech: *Všeobecná estetika* (1875) a *Poetika jakožto estetika umění básnického* (1881), v nichž vystupuje do popředí autorovo herbartovské východisko a jeho spekulativní zaměření. Durdík se tak čím dál více rozchází s živými uměleckými otázkami, ve své kritické praxi se sblížuje s konzervativním křídlem Osvěty a postupně se věnuje skoro převážně čisté filosofii a jejím dějinám.

Jiným směrem a v kontaktu s důležitými aktuálními problémy českého umění postupoval vývoj OTAKARA HOSTINSKÉHO. Hostinský se distancoval od deduktivní estetiky a postavil se tím i do protikladu k Durdíkovi. Oproti normativním principům stavěl názor, že porušování pevných klasických ideálů a princip „disonance“ stávají se žádoucími prostředky, jimiž se umělecké zobrazení přibližuje ke skutečnosti (*Disonance*, Lumír 1874). Toto východisko pak Hostinskému umožňovalo aplikovat na umění některé zásady teorie Darwinovy (*Darwin a drama*, Lumír 1873), uvádět k nám teorie Wagnerovy a jeho myšlenky „universálního uměleckého díla“ (*Das Musikalisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der Aesthetik*, 1877). V duchu tohoto názoru požadoval i na divadle plnou souhru básnického textu s výpravou, režii i výkony hereckými a obhajoval zásady proslulého meiningenského divadla, jehož vystoupení v Praze vzbudilo diskuse (*Epos a drama*, Květy 1881). V tomto období Hostinský sice nevěnoval speciální pozornost literatuře, rozvíjel však své pojetí umění, založené na pokrokové ideovosti a na zdůrazňování přirozeného a pravdivého uměleckého vyjádření, a uzrávala tu jeho realistická koncepce umění, formulovaná v následujících letech.

Období sedmdesátých a osmdesátých let znamená vcelku přípravný úsek, období kvasu nových kritických i vědeckých metod, jejichž formulaci

a plně uplatnění v české kultuře představuje teprve začátek období následujícího. V něm se uskuteční osamostatnění kritiky zejména v tvorbě F. X. Šaldy, syntetické práce Jaroslava Vlčka budou prvními díly metodologicky vyspělého bádání literárněhistorického, a práce Hostinského věnované otázkám literárně teoretickým obhájí a zdůvodní principy českého umění realistického.

Oživení česko-slovenských literárních vztahů

Roku 1873 se zúčastnila delegace Maticе slovenské, představovaná členými slovenskými kulturními pracovníky, oslav stého výročí narození Josefa Jungmanna v Praze. Vedoucí této delegace Viliam Pauliny-Tóth ve svém projevu vyjádřil „úprimné želanie literárnej svornosti a zhody“ s Čechy a naději, že „konečne vymiznú tie čierne tóne nedorozumenia“ mezi Slovákы a Čechy. Pavla Országha podnítily pak tyto oslavy, kterých se zúčastnil, k básni zachycující její mohutný dojem a vyslovující požadavek, aby se slovenské národní hnutí přimklo k silnějšimu hnutí českému. Návštěva slovenské delegace v Praze byla důležitým skutkem, neboť jím oživalo systematické pěstování česko-slovenských literárních vztahů.

Podněty a podmínky byly k němu dány situací, která nastala po zavedení dualismu. Kapitalistický rozvoj vyvolával stupňovaný zájem české buržoazie na Slovensku. Zesílená perzekuce Čechů i Slováků vybízela k společné obraně i k vzájemné pomoci, která by měla praktický účinek. Na obou stranách nastávalo oživení zájmu. JAN NERUDA, jenž tlumočil svou básní Na peštské Kalvárii nejsilněji bolestný pocit oboustranného odcizení Čechů a Slováků, komentoval příznivou změnu ve vzájemných vztazích v jednom z fejetonů. Poukázal na závěr oné básně, která končila výčitkou, že „bratr za bratra se více nemodlíme“, a dodal: „to platilo včera ještě, a dnes — dnes se koná již daleko více než modlitba, koná se čin!“ Na všech stranách bylo skutečně znát dobrou vůli pomoci, i když nebylo jasné, jak postupovat. Prostředky, které chtěly spolupráci uskutečňovat, byly různé — účinné i marné, vhodné i scestné. Také situace, v níž se v té době nalézala česká a slovenská literatura, byla dosti odlišná. Česká literatura prošla od konce bachovského absolutismu bouřlivým vzestupem, vzrostla kvantitativně a plnila v národním životě rozmanité funkce. Slovenské literatuře se dosud nepodařilo překonat těžká léta. Bránil tomu národnostní útlak, který bral jejímu rozvoji půdu pod nohama a vrcholil zrušením *Maticе slovenské* (1875), i přežívající hegemonie staré konzervativní ideologie, která byla živnou půdou pro epigonské básnické zjevy, prosazovala toliko nábožensko-moralistický obsah umění a zdůrazňovala jeho slavjanofilské zaměření.

Čelný představitel slovenského národního zápasu JOSEF MILOSLAV HURBAN vydal roku 1876 šestý ročník almanachu *Nitra* a reagoval tím bezprostředně na zánik Matice slovenské. Navázal jím na ročníky předchozí, které sám vydával v čtyřicátých letech, leč s novým záměrem. Almanach byl protestem proti brutálnímu národnostnímu útlaku a měl posílit slovenský národní život. Tím, že se vracel jazykově k „českoslovenčině“ a že byl navíc psán archaizujícím pravopisem, sledoval cíl vrátit se k ztracené národní a jazykové jednotě Čechů a Slováků a paralyzovat tím upírání práv Slováků ze strany vládnoucí třídy. Avšak toto zaměření vedlo k nutnému nezdaru: pro Slovensko znamenal návrat k jednotnému jazyku minulou a naprosto nepřijatelnou cestu vývojem dávno překonanou; na Čechy ani na Slováky nepůsobil dobře také chabou úrovní a zastaralým uměleckým směrem, který vtiskovali almanachu většinou epigonští přispěvatelé. Ze známějších autorů přispěli kromě Slováků HURBANA, začínajícího VAJANSKÉHO a G. ZECHENTERA jenom RUDOLF POKORNÝ a JAN HERBEN, ale ani jejich příspěvky ničím neupoutávaly. Ani sedmý ročník Nitry vydaný v příštím roce nevyzněl lépe, i když v Čechách pomáhal shledávat příspěvky R. Pokorný a i když přispěl také J. Vrchlický a S. Podlipská, neboť na něm ležel stín staročeské orientace. Další plánovaný ročník Nitry už nevyšel pro nezájem čtenářů i spisovatelů; zejména však proto, že se Hurbanův návrat k „českoslovenčině“ a jeho umělecké zaměření protivilo logice literárního i společenského vývoje v Čechách i na Slovensku. Pokus Hurbanův, který pramenil ze správného pocitu, že je třeba rozproudit slovenský kulturní život a že tomu může pomoci spolupráce s Čechy, byl zaměřen nesprávným směrem a nemohl vývoj ovlivnit.

První podmínkou úspěšného sblížení české a slovenské literatury bylo především důkladně se seznámit s novou situací v Čechách i na Slovensku a prohloubit znovu vzájemné spojení. Šťastným impulsem k tomu stala se básnická sbírka ADOLFA HEYDUKA *Cimbál a husle* (1876). Její vydání zapůsobilo silně v několikero směřu a Heyduk se ocitl na čas docela v popředí českého i slovenského literárního dění. Základní tón dává těmto Heydukovým veršům nadšené a citově vřelé vyznání lásky k Slovensku spojené s hněvem a s živelným odporem proti národnostnímu útisku. V písňově laděných verších vyjádřil Heyduk city prostých lidí a zobrazil scény z jejich života, většinou idylicky zabarvené. Celá sbírka vyzněla v přesvědčení, že v samém zdravém jádru slovenského lidu, v jeho sebevědomém odporu proti útlaku a v jeho spojení s českým národem jsou ukryty síly, které jej mohou osvobodit a uvolnit všechny jeho bohaté schopnosti. I když se v Heydukových písních odrážela autorova dosti abstraktní představa o ideální přirozenosti lidu, byl obraz života v nich obsažený mnohem reálnější než v Hálkově *Děvčeti z Tater* i než v ostatních dosavadních verších se slovenskými látkami. Svým duchem, který proklamoval vzájemné sblížení, láskyplným zobrazením života obyčejných lidí i jazykem,

který využíval hojně slovakismů, vzbuzovala Heydukova sbírka nadšený ohlas (její verše byly také záhy zhudebňovány Štefanem Fajnozem) a působila jak na sblížení české literatury se Slovenskem, tak na oživení samostatné slovenské literatury.

Po úspěšné básnické sbírce Heydukové a po pokusu Hurbanově, byť nezdařeném, ožíval oboustranný zájem vzájemně poznávat kulturní život a hledat cesty k spolupráci ještě silněji. Ozvěna přicházela nejprve z Moravy. Tam se obnovoval v Brně a v Olomouci (pod vlivem Fr. Bartoše a J. E. Kosiny) mezi moravskou mládeží čilý kulturní život. Nejpřitažlivější ideje, pro něž studenti hořeli, dávala jim všem aspoň zpočátku slovanská orientace. Ve shodě s ní probouzel se u nich také účinný zájem o Slovensko. Cestovali po tamějších krajích, zajímali se o národopis i kulturu, psali o něm do moravských i do pražských listů. JAN HERBEN, věnuje pozornost životu a etnickému rázu různých slovanských krajů, obrátil se rovněž na Slovensko, navštívil J. M. Hurbana a zprávu o své návštěvě spojil s nadšeným projevem zájmu o slovenský osud (*Ze Slovenska*, *Obzor* 1878). Iniciativu v této obnovené spolupráci měl zejména mladý HYNEK BABIČKA. Dobře poznal Slovensko z cest, jako žurnalista působil k chápání slovenských problémů v českém prostředí a strhoval další, kteří se věnovali účinnému probouzení zájmu o bratrskou zemi. Podobně působil na Slovensku JAROSLAV VLČEK, když začal psát do časopisu *Orol své Listy z Čiech*. Dobré informace a prospěšná propagace přispěly v několika málo letech podstatně ke změně vztahu mezi českou a slovenskou literaturou.

V osmdesátých letech množily se v českém tisku úvahy o česko-slovenských vztazích: obracely se sebekriticky i do vlastního tábora a spojovalo je poznání, že se političtí představitelé stěží shodnou na společném programu. Proto se hledaly hlavně nové cesty ke kulturnímu sblížení. O slovenskou otázku projevovali zájem především ti spisovatelé, kteří zastávali názory o společném dějinném poslání Slovanů. Vidouce slovanské národy v nebezpečí, na všech stranách ohrožené, zdůrazňovali, že jejich nejpevnější obranná síla je v jednotě a že jim rozdrobování škodí. Z těchto hledisek přistupovali k slovenské problematice například JOSEF HOLEČEK a RUDOLF POKORNÝ. Nemohli neuznávat svébytnost slovenské literatury a nemohli nedbat důležitosti slovenštiny pro rozvoj celého tamějšího národního života. Zároveň však si nedovedli představit jednotu se Slováky jinak, než při zachování určitého společného jazykového rámce. Z daných rozporů pramenily jejich kompromisní, a proto i nereálné návrhy. V mladočeské knižnici časových úvah vyšla roku 1880 brožurka JOSEFA HOLEČKA pod titulem *Podejme ruku Slovákům!* Holeček, dobře znalý slovenské problematiky, přistupoval k řešení česko-slovenských vztahů jako k dílčí otázce slovenského problému, a podtrhoval proto význam jednoty Čechů a Slováků. Považoval slovenštinu za nářečí, ale uznával oprávněnost slovensky psané krásné literatury, češtinu pak chápal

jako potřebný společný jazyk spisovný důležitý hlavně pro pěstování vědy. Ve větší šíři rozvedl tyto otázky krátce nato RUDOLF POKORNÝ (1853—1887) v úvaze *Literární shoda československá* (1880). Pokorný vyložil znovu příčiny jazykového osamostatnění Slováků v čtyřicátých letech a rozebral kladný význam slovenského jazyka pro probuzení slovenského národa. Podrobnějšími — zejména historickými — argumenty podložil závěr, že se slovenština hodí pro potřeby lidu a pro beletrii, pro literaturu vědeckou a pro styk mezinárodní pak že je na Slovensku užitečná čeština. V tom spatřoval Pokorný jádro literární jednoty československé, jejíž propagace se ujal.

Lásce k slovenskému lidu a nadšení jeho krajinou dostalo se výrazu také v tehdejší české poezii, následující příkladu Heydukova. Také ona inspirovala se utrpením a bolestí tohoto národa i idealizovanou krásou a přirozeností jeho života; také ona užívala útvarů, motivů a obrazů častých v lidové písni a zabarvovala slovník četnými slovakismy. Nejpevněji byla se slovenskými látkami spjata básnická tvorba RUDOLFA POKORNÉHO. Ovšem Pokorného verše, znějící upřímným a neskrývaným nadšením a vyjadřující čerstvé dojmy z cest na Slovensko, byly většinou chvatně psané a jejich básnické myšlenky a obrazy se utápějí v obecnostech a v popisu. Je tomu tak v jeho lyrice, shrnuté ponejvíce v sbírce *Ž hor* (1881), i v jeho epice, z níž je nejvýznamnější veršovaná slovenská pověst *Mrtvá země* (1885), skládající se z vzletných apostrof překrásného kraje, z idylických scén ze života a z alegorického příběhu, který ústí v pointu připomínající možnost osvobození Slovenska z útlatku. Vedle Pokorného zpracoval četné slovenské náměty a motivy v první převážně elegicky laděné sbírce *Básně* (1884) FRANTIŠEK TÁBORSKÝ (1858—1940), který si přinesl lásku k Slovensku a k slovanské myšlence z moravského prostředí. Ale i jeho žánrové kresby ze života a přírodní motivy provázené vzrušenými reflexemi i jeho verše spojující tendenci k popisné malebnosti se snahou po vyslovení vznešených myšlenek a vyznačující se sklonem k verbalismu a k alegorizování ztrácely se v širokém proudu tehdejší české poezie.

Nejcennější knihou, která vyrostla z oživeného zájmu o Slovensko, je POKORNÉHO dvoudílný cestopis *Ž potulek po Slovensku* (1883 a 1885). Pokornému se v něm podařilo zajímavým způsobem představit mnohotvárný obraz slovenského života, historii i současnost, přírodní krásu i život lidu, kulturní a literární snažení i folklór. Pokorný sledoval podrobně postup svých cest (první díl je věnován západním částem, druhý Tatrám a střednímu Slovensku) a v pásmu popisů a úvah, úryvků písní a scén ze života, vyprávění o setkání s lidmi a dat o kraji i o spisovatelích zachytil skoro celistvý jeho obraz. Zdůrazňoval motivy líčící národnostní útlak v zemi a podtrhoval duchovní a literární rozmach národa v posledních letech. Ideovým zaměřením i bohatým věcným obsahem vyhovovala tak Pokorného kniha současným potřebám, neboť dávala nejlepší všestranné poučení o slovenské historii i o soudobých

slovenských snahách, a proto měla značný význam pro utužení česko-slovenských vzájemných svazků.

K propagaci myšlenky literární jednoty československé přispíval Pokorný také svou obětavou činností organizační. Založil *Knihovnu československou*, v níž měla být beletrie tištěna slovensky a vědecké práce česky, tak jak to zastával ve své úvaze. Protože však tento požadavek už nevyhovoval slovenským potřebám, knihovna po druhém čísle zanikla. Jako první svazek vyšly slovensky sebrané *Spevy JÁNA BOTTO* (1880), jako druhý svazek česky objevná práce slovenského literárního vědce JAROSLAVA VLČKA (1860—1930) *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy* (1881). Cílem této studie bylo především poučit české kruhy o skutečné situaci na Slovensku, o příčinách vzniku samostatného spisovného jazyka a o předpokladech dalšího kulturního vývoje. Kromě toho byla však Vlčkova práce zaměřena i polemicky proti idealizujícímu pohledu na Slovensko, vyzdvihujícímu v tradicích mystického hegelianství jeho romantický mesianismus.

Tím se shodovala Vlčkova kniha se stupňovanou snahou překonat strnulost konzervativní ideologie — představované nejvýrazněji J. M. Hurbanem — a pojmut nově a širě společenskou funkci umění, se snahou projevující se od osmdesátých let stále podstatněji v nové slovenské literatuře. Prvním význačným dílem tohoto zaměření byla básnická sbírka SVETOZÁRA HURBANA VAJANSKÉHO *Tatry a more* (1880), vyjadřující zjitřený pocit ohrožené národní existence a přinášející do slovenské literatury nové látky i nové obrazy. Vajanský se podílel na rozmachu slovenské kultury významně také tím, že začal roku 1881 redigovat spolu s JOZEFEM ŠKULTÉTYM obnovený časopis *Slovenské pohľady*, který se stal brzy nejdůležitějším orgánem rostoucí literatury. Od prvního ročníku objevovaly se v něm nové přesvědčující umělecké talenty. Kromě Vajanského byl s ním spjat skvělý vzestup básníka HVIEZDOSLAVA, vynikajícího reflexivní lyrikou a epickými obrazy ze slovenského života, i rozvoj prózy představované hlavně tvorbou MARTINA KUKUČÍNA.

Díla těchto autorů měla v Čechách dobrý ohlas. Byla nejenom čtena, ale i aktivně zasahovala do sporů o směřování soudobé české literatury. Díky oživenému zájmu o osud druhého národa a společným českým i slovenským přičiněním vytvářely se tak od osmdesátých let postupně nové podmínky k rozvíjení vztahů mezi českou a slovenskou literaturou. Reálné základy k němu dalo především otevření české university a příliv slovenských studentů do Prahy; jeho nejvýznamnějším výrazem pak bylo vydání druhé VAJANSKÉHO básnické sbírky *Žpod jarma* (1884) v Nerudových Poetických besedách.